

WSPÓŁCZESNE SPOŁECZEŃSTWO

JANUSZ KORZENIOWSKI

Program nauczania wiedzy o społeczeństwie dla szkoły ponadpodstawowej

opracowany w ramach projektu

„Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć wchodzących w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach
Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

WARSZAWA 2019

Redakcja merytoryczna – Marta Milewska
Recenzja merytoryczna – Jan Bielecki
dr Beata Rola
dr Kazimierz Waluch
Urszula Borowska

Redakcja językowa i korekta – Editio

Projekt graficzny i projekt okładki – Editio

Skład i redakcja techniczna – Editio

Warszawa 2019
Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons – Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl>

SPIS TREŚCI

I. Założenia ogólne programu	5
II. Cele kształcenia i wychowania	7
III. Treści kształcenia i planowane osiągnięcia szczegółowe uczniów	12
IV. Procedury osiągania celów kształcenia	46
V. Procedury oceniania osiągnięć uczniów	55
VI. Ewaluacja programu	57
Opis bibliograficzny	59

I. ZAŁOŻENIA OGÓLNE PROGRAMU

Program nauczania pt. **Współczesne społeczeństwo** jest autorskim opracowaniem, zgodnym z podstawą programową wiedzy o społeczeństwie dla III etapu edukacyjnego w zakresie podstawowym.

Szczególne właściwości programu

- A. Program umożliwia **pełną realizację podstawy programowej** kształcenia ogólnego dla szkół ponadpodstawowych (liceów ogólnokształcących i techników), w zakresie obowiązujących dla przedmiotu wiedza o społeczeństwie treści nauczania oraz celów kształcenia i wychowania.
- B. Program zgodnie z zaleceniami zawartymi w Wytycznych do tworzenia programów nauczania i scenariuszy zajęć jest metodologicznie oparty na **koncepcji pedagogiki humanistycznej**, która wyróżnia się na tle innych koncepcji pedagogicznych szczególną troską o dobro człowieka i dobro społeczne.

Najważniejszym imperatywem pedagogiki humanistycznej jest urzeczywistnianie wartości **wszecznego rozwoju człowieka**. Jej celem jest realizacja dobra człowieka, które jest utożsamiane z jego rozwojem, pomyślnością, szczęściem oraz poszanowaniem jego godności i wolności, co w konsekwencji sprzyja wzrostowi poczucia własnej wartości. Pedagogika wskazuje na potrzebę realizacji takich **wartości** jak: autentyczność, samoświadomość, refleksyjność, samorealizacja, samodzielność, otwartość, tolerancja, partnerstwo, życzliwość, serdeczność, asertywna komunikacja, szacunek, wzajemność, wdzięczność.

Istotnym problemem współczesnej pedagogiki humanistycznej jest pobudzenie uczniów do myślenia, autorefleksji, krytyki, mądrego kompromisu. Ciągłe stawianie pytań czy rozwijanie ciekawości prowadzi do określania siebie i swojego stosunku do szybko zmieniającej się rzeczywistości. Pozwoli to pełniej uczestniczyć w kulturze i lepiej przygotuje na przyszłość. Pomoże odkryć sens ludzkiego życia, kreować własny świat, tworzyć samego siebie. Nauczy odpowiedzialności za własne kształcenie.

- C. Program, tak jak podstawa programowa, zawiera **63 zagadnienia** (w 7 działach), które stanowią zarazem propozycję sformułowania poszczególnych tematów lekcji. Zgodnie z koncepcją przyjętą przez autorów podstawy programowej oraz autora programu – każde zagadnienie powinno być realizowane na jednej godzinie lekcyjnej. Liczba zagadnień/tematów odpowiada liczbie jednostek lekcyjnych obowiązkowych zajęć edukacyjnych z wiedzy o społeczeństwie w zakresie podstawowym, określonych w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół.

- D. W programie zostały ujęte **dotatkowe** treści nauczania (zaznaczone znakiem „+”), stanowiące propozycję uzupełnienia wymagań szczegółowych podstawy programowej.
- E. Przedstawiony w rozdziale **II. Cele kształcenia i wychowania** szczegółowy wykaz **kompetencji społecznych i obywatelskich**, sprzyja takiemu kierowaniu pracą uczniów, aby podążali oni w swoim rozwoju do urzeczywistnienia współczesnego, zobiektywizowanego wzorca osobowego młodego obywatela państwa demokratycznego.
- F. **Zakładane osiągnięcia ucznia** zostały opracowane szczegółowo oraz doprecyzowane czasownikami operacyjnymi, co ułatwi nauczycielowi właściwe planowanie dydaktyczne.
- G. W zakładanych osiągnięciach szczegółowych ucznia wyeksponowano **280 pojęć/terminów**, które uczeń powinien potrafić wyjaśnić i używać adekwatnie do przedstawianych zagadnień. Stanowią one rozszerzenie w stosunku do terminów poznawanych przez uczniów na lekcjach wiedzy o społeczeństwie w szkole podstawowej.
- H. Treści nauczania programu są skorelowane z wymaganiami szczegółowymi przedmiotów, takich jak: geografia, historia, biologia, język polski, informatyka.
- I. Program zawiera szereg **propozycji metodycznych**, dzięki którym można go zrealizować.
- J. Ważnym założeniem dydaktycznym programu jest uwzględnienie form procesu kształcenia dostosowanego do uczniów ze **specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**.
- K. Program w swoich założeniach dydaktyczno-wychowawczych szczególnie preferuje formy i metody kształcenia **kompetencji prospołecznych i obywatelskich**, w powiązaniu z kompetencjami oczekiwanymi na współczesnym, dynamicznie rozwijającym się i zmieniającym **rynku pracy**.
- L. Kluczową rolę we wdrażaniu programu powinien odegrać nauczyciel przedmiotu. Wymagany jest od niego wysoki poziom kompetencji dydaktyczno-wychowawczych, aby stosownie do przyjętych celów edukacyjnych pełnił **rolę organizatora, przewodnika, mentora, instruktora, konsultanta i opiekuna** procesu kształcenia.
- M. Program jest przewidziany do realizacji w klasie I i II liceum ogólnokształcącego od roku szkolnego 2019/2020 oraz klasie IV i V technikum od roku szkolnego 2022/2023.

II. CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Program nauczania *współczesne społeczeństwo* odpowiada nadrzędnemu celowi kształcenia w zakresie wiedzy o społeczeństwie – rozwijaniu **kompetencji społecznych i obywatelskich** uczniów. Zrealizowanie tych zadań jest możliwe poprzez osiągnięcie przedstawionych poniżej celów edukacyjnych.

1. Zdobywanie wiedzy

Dobór i układ treści nauczania służy nabyciu i pogłębieniu przez uczniów **wiedzy** o:

- potrzebach człowieka;
- rodzinie współczesnej;
- rolach społecznych;
- systemach wartości;
- procesie socjalizacji i wywieraniu wpływu społecznego;
- obliczach tolerancji;
- konfliktach społecznych;
- współczesnym społeczeństwie;
- problemach polskiej młodzieży;
- organizacjach pozarządowych w Polsce;
- mediach społecznościowych;
- kościołach i związkach wyznaniowych w Polsce;
- partiach politycznych na polskiej scenie politycznej;
- kampaniach wyborczych;
- współczesnych mediach w Polsce;
- etyce dziennikarskiej;
- zagrożeniach dla życia publicznego w Polsce;
- opinii publicznej;
- konstytucyjnych zasadach ustroju Rzeczypospolitej Polskiej;
- formach demokracji bezpośredniej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- wyborach parlamentarnych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- władzy ustawodawczej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- władzy wykonawczej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- samorządzie terytorialnym w Rzeczypospolitej Polskiej;
- organach stanowiących i wykonawczych samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej;
- promocji regionów;
- wymiarze sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej;

- organach kontroli i ochrony prawa w Rzeczypospolitej Polskiej;
- konstytucyjnych wolnościach i prawach człowieka i obywatela w Rzeczypospolitej Polskiej;
- konstytucyjnej ochronie praw człowieka w Rzeczypospolitej Polskiej;
- europejskim systemie ochrony praw człowieka;
- ochronie praw mniejszości narodowych i etnicznych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- naruszaniu praw człowieka w państwach demokratycznych;
- roli organizacji pozarządowych w ochronie praw człowieka;
- łamaniu praw człowieka w świecie współczesnym;
- podstawowych zasadach prawa;
- stanowieniu prawa w Rzeczypospolitej Polskiej;
- rodzajach prawa;
- instytucjach prawnych prawa cywilnego i zobowiązaniowego w Rzeczypospolitej Polskiej;
- instytucjach prawnych prawa rzeczowego i spadkowego w Rzeczypospolitej Polskiej;
- instytucjach prawnych prawa rodzinnego w Rzeczypospolitej Polskiej;
- postępowaniu cywilnym w Rzeczypospolitej Polskiej;
- aktach i decyzjach administracyjnych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- środkach kontroli rozstrzygnięć w postępowaniu administracyjnym;
- postępowaniu administracyjnym w Rzeczypospolitej Polskiej;
- postępowaniu karnym w Rzeczypospolitej Polskiej;
- pomocy prawnej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- informacji publicznej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- ubezpieczeniach społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- opiece zdrowotnej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- aktywizacji lokalnego rynku pracy;
- rozwoju edukacyjnym młodzieży;
- zasadach prawa międzynarodowego;
- współczesnych stosunkach międzynarodowych;
- obliczach globalizacji;
- konfliktach etnicznych w Europie;
- obliczach współczesnego terroryzmu;
- placówkach dyplomatycznych Rzeczypospolitej Polskiej;
- Organizacji Narodów Zjednoczonych;
- Unii Europejskiej oraz Polsce w Unii Europejskiej;
- Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego.

2. Kształcenie umiejętności

Zgodnie z celami kształcenia ogólnego w liceum i technikum, podstawę rozwijania umiejętności stanowić powinna systematycznie pogłębiana oraz uporządkowana **wiedza**.

Cele kształcenia programu zakładają, że miarą osiągnięcia kompetencji społecznych i obywatelskich młodego obywatela będą następujące **umiejętności**:

A. Rozumienie siebie – planowanie, organizowanie i ocenianie własnego rozwoju. Uczeń:

- analizuje kwestię godności człowieka – wyjaśnia związek między godnością a prawami i wolnościami, które mu przysługują;
- wyjaśnia prawa, które mu przysługują oraz mechanizmy ich dochodzenia;
- odpowiedzialnie korzysta z przysługujących mu praw i wolności;
- rozpoznaje potrzeby własne i potrzeby innych ludzi;
- urzeczywistnia wartości afirmowane w społeczeństwie polskim;
- racjonalnie podejmuje ważne życiowe decyzje;
- ocenia własne decyzje i działania w życiu społecznym;
- dokonuje adekwatnej samooceny;
- wzmacnia poczucie własnej wartości.

B. Wykorzystanie i tworzenie informacji. Uczeń:

- pozyskuje, gromadzi, porządkuje, analizuje, opracowuje i prezentuje informacje o życiu społecznym, w tym publicznym, wykorzystując technologię informacyjno-komunikacyjną;
- czyta ze zrozumieniem teksty publicystyczne i popularnonaukowe oraz interpretuje inne materiały źródłowe (np. wykresy i schematy) z zakresu przedmiotu;
- wyszukuje i interpretuje stosowne przepisy prawne;
- wykorzystuje informacje do tworzenia własnej wypowiedzi na temat zjawisk życia społecznego, w tym politycznego oraz ich oceny;
- gromadzi i wykorzystuje informacje potrzebne do zaplanowania dalszej nauki i kariery zawodowej.

C. Komunikowanie się. Uczeń:

- rozwija umiejętność dyskusowania – formułuje, uzasadnia i broni własne stanowisko na forum publicznym, szanując odmienne poglądy;
- wypowiada się w formach przyjętych w życiu publicznym;
- posługuje się stosowną terminologią naukową;
- poszukuje konsensusu i kompromisu;
- etycznie wykorzystuje metody wpływu społecznego;
- aktywnie słucha innych.

D. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów. Uczeń:

- diagnozuje problemy społeczno-polityczne na poziomie lokalnym, państwowym, europejskim i globalnym oraz ocenia wybrane rozwiązania tych problemów;
- diagnozuje możliwość własnego wpływu na ich rozwiązanie;
- rozpoznaje różne aspekty, także prawne, problemów życia codziennego i podaje możliwe sposoby ich rozwiązania;
- określa przyczyny i przewiduje skutki wybranych wydarzeń, problemów i procesów życia publicznego;
- rozpoznaje przypadki łamania praw człowieka;
- stosuje procedury demokratyczne.

E. Współdziałanie w sprawach publicznych. Uczeń:

- współpracuje w grupie z uwzględnieniem podziału zadań oraz wartości obowiązujących w życiu społecznym;
- korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego, w tym instytucje prawne – sporządza proste pisma do organów władz;
- uczestniczy w działaniach o charakterze prospołecznym i obywatelskim – projektach, kampaniach, akcjach itp.

3. Kształtowanie postaw

W programie przyjęto założenie kształtowania i rozwijania szeregu różnorodnych **postaw** prospołecznych i obywatelskich uczniów.

Droga do tego celu wiedzie poprzez uwewnętrznienie i afirmację przez ucznia uniwersalnych wartości społeczeństwa obywatelskiego, praw człowieka oraz zasad demokracji. W myśl zakładanych w programie celów kształcenia uczeń powinien:

- być świadomy swoich praw i obowiązków;
- godzić dobro i wolność własną z dobrem i wolnością innych;
- szanować godność innych ludzi i ich dorobek;
- respektować zobiektywizowane normy i zasady życia społecznego;
- respektować społecznie uznawane i trwałe wartości ogólnoludzkie;
- dążyć do urzeczywistniania uniwersalnych wartości społeczeństwa obywatelskiego;
- szanować poglądy odmienne od własnych;
- afirmować i respektować zasady państwa demokratycznego;
- rzetelnie wypełniać obowiązki i powinności obywatelskie;
- odpowiedzialnie pełnić swoje role społeczne;
- rzetelnie i wytrwale wykonywać swoje obowiązki i zadania;
- brać odpowiedzialność za swoje słowa, wybory i czyny;
- być wrażliwy na potrzeby drugiego człowieka i w miarę swoich możliwości wspomagać ludzi oczekujących wsparcia i pomocy;
- budować swoje poczucie wartości i sprawstwa w życiu społecznym;

- odczuwać więź emocjonalną z rodziną, środowiskiem lokalnym, narodem i ojczyzną;
- przeciwstawiać się patologiom społecznym, w tym przejawom braku tolerancji;
- interesować się życiem społecznym i politycznym;
- rozwijać w sobie postawy obywatelskie;
- uwewnętrznić przekonanie i gotowość do dalszego kształcenia.

III. TREŚCI KSZTAŁCENIA I PLANOWANE OSIĄGNIĘCIA SZCZEGÓŁOWE UCZNIÓW

I. Człowiek i społeczeństwo

Spółeczeństwa są takie, jakie są jednostki.

Wacław Sieroszewski

1. Potrzeby człowieka

Treści nauczania

- Potrzeby jako źródło aktywności człowieka.
- Rodzaje potrzeb człowieka:
  - » fizjologiczne,
  - » bezpieczeństwa,
  - » przynależności i związków uczuciowych,
  - » szacunku i uznania,
  - » rozwoju i doskonalenia się,
  - » wiedzy i rozumienia,
  - » estetyczne.
- Hierarchia potrzeb a społecznie zobiektywizowany system wartości.
- Społeczne uwarunkowania rozwoju i poziomu zaspokajania potrzeb.
- Znaczenie zaspokajania potrzeb.
- Fizjologiczne i psychologiczne skutki niezaspokajania potrzeb (deprywacji potrzeb).+

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *potrzeba, motywacja, afiliacja, hedonizm, deprywacja, aksjologia*;
- wykazuje, że potrzeby są ważną przyczyną aktywności człowieka;
- wymienia i wyjaśnia rodzaje potrzeb człowieka;
- określa hierarchię potrzeb na podstawie społecznie zobiektywizowanego systemu wartości;
- przedstawia społeczne uwarunkowania rozwoju i poziomu zaspokajania potrzeb;
- wykazuje znaczenie zaspokajania potrzeb oraz określa fizjologiczne i psychologiczne skutki niezaspokajania potrzeb (deprywacji potrzeb).

2. Współczesna rodzina

Treści nauczania

- Konstytucyjne prawa rodziny w Rzeczypospolitej Polskiej.+
- Typy współczesnych rodzin:

- » kryterium typu władzy wewnątrz rodziny: rodzina matriarchalna/rodzina patriarchalna/rodzina partnerska;
- » kryterium wspólnego zamieszkiwania: rodzina nuklearna/rodzina poszerzona;
- » kryterium pokrewieństwa: rodzina biologiczna (tradycyjna)/rodzina zrekonstruowana (patchworkowa)/rodzina zastępcza;
- » kryterium liczby pokoleń: rodzina dwupokoleniowa/rodzina wielopokoleniowa;
- » kryterium dzietności: rodzina mała/rodzina wielodzietna.
- Formy urzeczywistniania funkcji współczesnej polskiej rodziny:
  - » prokreacyjna/biologiczna,
  - » ekonomiczna/gospodarcza,
  - » opiekuńcza,
  - » wychowawczo-socjalizacyjna,
  - » emocjonalna,
  - » rekreacyjno-towarzyska,
  - » integracyjno-kontrolna,
  - » stratyfikacyjna.
- Wskaźniki przemian w rodzinach współczesnych.
- Katalog zobiektywizowanych problemów w realizowaniu zadań przez współczesne polskie rodziny.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *rodzina, socjalizacja, stratyfikacja*;
- wyjaśnia konstytucyjne prawa rodziny w Rzeczypospolitej Polskiej;
- przedstawia typy współczesnych rodzin;
- omawia formy urzeczywistniania funkcji współczesnej polskiej rodziny;
- omawia przemiany zachodzące w funkcjonowaniu współczesnych rodzin;
- określa obiektywne problemy występujące przy realizacji zadań przez współczesne polskie rodziny.

3. Role społeczne

Treści nauczania

- Role społeczne ucznia w różnych grupach społecznych.
- Charakterystyki modelowych zachowań jednostki w pełnieniu określonych ról społecznych.
- Budowanie dobrych relacji między ludźmi:
  - » wzajemność,
  - » wdzięczność,
  - » zaufanie,
  - » bezinteresowna pomoc.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *rola społeczna, wzór osobowy, empatia, altruizm*;
- wymienia role, jakie aktualnie pełni w życiu społecznym;

- dyskutuje na temat wzorów osobowych wybranych ról społecznych;
- wykazuje znaczenie prospołecznych postaw w budowaniu dobrych relacji między ludźmi.

4. Wartości społeczeństwa polskiego

Treści nauczania

- Systemy wartości.+
- Wartości społeczeństwa polskiego w badaniach opinii publicznej.
- Konflikty wartości.+
- Funkcje wartości:
  - » regulatora zaspokajania potrzeb,
  - » planowania życia jednostki,
  - » samooceny jednostki,
  - » oceny innych jednostek, grup społecznych i instytucji.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *wartość, system wartości, światopogląd, relatywizm*;
- rozróżnia systemy wartości;
- analizuje katalog wartości afirmowanych w społeczeństwie polskim;
- podaje przykłady konfliktów wartości;
- wyjaśnia funkcje wartości społecznych.

5. Socjalizacja i wpływ społeczny

Treści nauczania

- Komponenty postaw:+
  - » poznawcze,
  - » emocjonalno-oceniające,
  - » behawioralne.
- Wpływ źródeł socjalizacji na kształtowanie prospołecznych postaw.
- Zmiana postaw:
  - » uleganie,
  - » identyfikacja,
  - » internalizacja.
- Zalety i wady zachowań konformistycznych i nonkonformistycznych – analiza przypadków.
- Powszechność sytuacji związanych z wpływem społecznym.
- Psychologiczne reguły wpływu społecznego:
  - » reguła wzajemności,
  - » społeczny dowód słuszności,
  - » reguła lubienia i sympatii,
  - » wpływ autorytetu,
  - » reguła niedostępności,

» reguła zaangażowania i konsekwencji.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *postawa, behawioryzm, uleganie, identyfikacja, internalizacja, konformizm, nonkonformizm, oportunizm, ambiwalencja, wpływ społeczny, socjotechnika*;
- omawia komponenty postaw;
- wykazuje wpływ różnych źródeł socjalizacji na kształtowanie prospołecznych postaw;
- wyjaśnia mechanizmy procesów zmiany postaw;
- wymienia zalety i wady zachowań konformistycznych i nonkonformistycznych;
- uczestnicząc w dyskusji, podaje przykłady wpływu społecznego w różnych dziedzinach życia;
- wyjaśnia klasyczne psychologiczne reguły wpływu społecznego.

6. Oblicza tolerancji

Treści nauczania

- Obszary i granice tolerancji.
- Tolerancja a akceptacja w życiu społecznym.
- Przyczyny podziałów w społeczeństwie.
- Przyczyny, przejawy i negatywne skutki nietolerancji, dyskryminacji i stygmatyzacji – analiza przypadków.
- Formy i sposoby przeciwstawiania się społecznie szkodliwym zjawiskom.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *tolerancja, akceptacja, stygmatyzacja, dyskryminacja*;
- określa wymiary i granice tolerancji;
- rozróżnia tolerancję od akceptacji w życiu społecznym;
- wykazuje znaczenie tolerancji i akceptacji dla życia społecznego;
- wyjaśnia przyczyny podziałów w społeczeństwie;
- analizuje wybrane przykłady nietolerancji, dyskryminacji i stygmatyzacji;
- przedstawia możliwe sposoby przeciwstawiania się tym zjawiskom.

7. Konflikty społeczne

Treści nauczania

- Przykłady konfliktów społecznych i ich podłoże.+
- Zasady skutecznego negocjowania.
- Rola mediatora.
- Funkcjonowanie arbitrażu społecznego.
- Błaski i cienie metod stosowanych w rozwiązywaniu konfliktów (mediacji, negocjacji, arbitrażu).

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *konflikt społeczny, mediacja, negocjacje, arbitraż społeczny*;

- podaje przykłady konfliktów społecznych i wyjaśnia podłoże ich powstawania;
- wyjaśnia zasady skutecznego negocjowania;
- wyjaśnia, na czym polega rola mediatora;
- wyjaśnia istotę funkcjonowania arbitrażu społecznego;
- analizuje zalety i wady poszczególnych metod stosowanych w rozwiązywaniu konfliktów (mediacji, negocjacji, arbitrażu).

8. Współczesne społeczeństwo

Treści nauczania

- Cechy współczesnego społeczeństwa:
  - » otwarte,
  - » postindustrialne,
  - » konsumpcyjne,
  - » masowe,
  - » informacyjne.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *społeczeństwo*, *społeczeństwo otwarte*, *społeczeństwo postindustrialne*, *społeczeństwo konsumpcyjne*, *społeczeństwo masowe*, *społeczeństwo informacyjne*;
- analizuje cechy współczesnego społeczeństwa.

9. Problemy polskiej młodzieży

Treści nauczania

- Problemy życiowe polskiej młodzieży w badaniach opinii publicznej:
  - » uwarunkowania kontynuowania edukacji,
  - » kariera zawodowa: możliwości podnoszenia kwalifikacji zawodowych, perspektywy zatrudnienia,
  - » aktywność społeczna,
  - » problemy zdrowotne,
  - » zachowania ryzykowne,
  - » życie rodzinne,
  - » warunki mieszkaniowe.
- Wybrane problemy młodzieży – analiza:
  - » nazwa problemu,
  - » skala problemu – dane statystyczne,
  - » przyczyny powstania problemu,
  - » instytucjonalne formy przeciwdziałania problemom,+
  - » inicjatywy społeczne i działania organizacji pozarządowych na rzecz przeciwdziałania problemom – przykłady dobrej praktyki.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- w oparciu o materiały z badań opinii publicznej, wskazuje na dominujące problemy współczesnej polskiej młodzieży;
- analizuje wybrany problem i przedstawia instytucjonalne i społeczne formy jego rozwiązywania.

II. Społeczeństwo obywatelskie

Weź tyle, ile potrzebujesz, daj tyle, ile możesz.

Sokrates

10. Organizacje pozarządowe w Polsce

Treści nauczania

- Konstytucyjna wolność zrzeszania się w Rzeczypospolitej Polskiej.+
- Rodzaje organizacji pozarządowych działających w Polsce:
  - » stowarzyszenia: rejestrowe, zwykłe oraz związki stowarzyszeń,
  - » fundacje,
  - » kluby sportowe i uczniowskie kluby sportowe,
  - » komitety społeczne,
  - » związki zawodowe i samorządy zawodowe,
  - » federacje i konfederacje pracodawców,
  - » izby gospodarcze i rzemieślnicze,
  - » organizacje kościelne,
  - » związki rolników, kółka rolnicze i koła gospodyń wiejskich,
  - » kluby osiedlowe, grupy wsparcia, grupy samopomocowe.
- Przykłady organizacji pozarządowych.
- Obszary działań organizacji pozarządowych:+
  - » sport, turystyka, rekreacja i hobby,
  - » edukacja i wychowanie,
  - » kultura i sztuka,
  - » usługi socjalne i pomoc społeczna,
  - » ochrona zdrowia,
  - » rozwój lokalny.
- Przykłady dobrej praktyki działalności wybranych polskich organizacji pozarządowych.
- Formy działań organizacji pozarządowych wpływające na budowanie społeczeństwa obywatelskiego w Polsce.
- Wzór statutu stowarzyszenia.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *organizacja pozarządowa, stowarzyszenie, fundacja, statut*;
- wyjaśnia konstytucyjną wolność zrzeszania się w Rzeczypospolitej Polskiej;

- wymienia rodzaje i podaje przykłady organizacji pozarządowych działających w Polsce;
- wymienia obszary działań polskich organizacji pozarządowych;
- uczestniczy w realizacji uczniowskiego projektu edukacyjnego, promującego działalność wybranej polskiej organizacji pozarządowej;
- wykazuje znaczenie organizacji pozarządowych w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego w Polsce;
- wymienia zakres koniecznych uregulowań w statucie stowarzyszenia.

11. Media społecznościowe

Treści nauczania

- Konstytucyjna wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.+
- Rodzaje mediów społecznościowych: Facebook, Twitter, Instagram, Snapchat, YouTube, Pinterest, Google Plus, Flickr, Tumblr, Slideshare, Messenger, WhatsApp, LinkedIn, Wordpress.+
- Znaczenie mediów społecznościowych we wspieraniu rozwoju młodzieży.
- Publikacja materiału o formach zaangażowania i aktywności obywatelskiej w ważnych kwestiach życia publicznego.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *media społecznościowe, blog*;
- wyjaśnia konstytucyjną wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji;
- przedstawia rodzaje współczesnych mediów społecznościowych i formy korzystania z nich;
- opracowuje materiały przedstawiające formy zaangażowania i aktywności obywatelskiej w ważnych kwestiach życia publicznego, a także zamieszcza je w internecie.

12. Kościoły i związki wyznaniowe w Polsce

Treści nauczania

- Konstytucyjna wolność sumienia i religii.+
- Kościoły i związki wyznaniowe w Rzeczypospolitej Polskiej – status prawny.
- Ogólna struktura kościołów i związków wyznaniowych w Polsce:
  - » Chrześcijaństwo: kościoły katolickie, kościoły ortodoksyjne, kościoły protestanckie, kościoły starokatolickie, nurt Badaczy Pisma Świętego;
  - » Islam: sunnici, szyici;
  - » Judaizm: ortodoksyjni, reformowani;
  - » inne wyznania i religie.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *kościół, związek wyznaniowy, wyznanie, konkordat*;

- wyjaśnia konstytucyjną wolność sumienia i religii;
- wyjaśnia status prawny (ustawowy) kościołów i związków wyznaniowych w Polsce;
- przedstawia ogólną strukturę kościołów i związków wyznaniowych w Polsce.

13. Partie polityczne na polskiej scenie politycznej

Treści nauczania

- Konstytucyjna wolność tworzenia i działania partii politycznych w Rzeczypospolitej Polskiej.+
- Cechy konstytucyjne partii politycznych w państwie demokratycznym:
  - » dobrowolność przynależności,
  - » program działania,
  - » dążenie do zdobycia i sprawowania władzy państwowej.
- Partie polityczne koalicji rządowej i opozycji parlamentarnej w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej.
- Podstawowe założenia programowe partii politycznych mających swoich przedstawicieli w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej – analiza porównawcza.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *partia polityczna, pluralizm polityczny, koalicja rządowa, opozycja parlamentarna*;
- wyjaśnia konstytucyjną wolność tworzenia i działania partii politycznych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- wyjaśnia cechy konstytucyjne partii politycznych w państwie demokratycznym;
- wymienia partie polityczne, które zdobyły mandaty posłów w ostatnich wyborach do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, z podziałem na partie koalicji rządowej i opozycji parlamentarnej;
- podaje nazwiska liderów partii politycznych, których przedstawiciele zasiadają w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej;
- porównuje podstawowe założenia programowe tych ugrupowań.

14. Kampanie wyborcze

Treści nauczania

- Formy komunikacji z wyborcami (bezpośrednie i pośrednie).
- Formy konkurowania partii politycznych.+
- Analiza materiałów z kampanii wyborczych.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *kampania wyborcza, program wyborczy, public relations (PR)*;
- uczestniczy w dyskusji nad skutecznością poszczególnych form komunikowania się polityków z wyborcami i narzędziami agitacji politycznej;
- analizuje i porównuje materiały konkurujących partii politycznych wykorzystywane podczas wybranej kampanii wyborczej.

15. Współczesne media w Polsce

Treści nauczania

- Współczesne środki masowego przekazu w Rzeczypospolitej Polskiej – ważniejsze tytuły prasowe, stacje telewizyjne, stacje radiowe, portale internetowe.
- Uniwersalne formy publicystyczne.+
- Charakterystyka wybranego tytułu prasowego, stacji telewizyjnej/radiowej, portalu internetowego:
  - » specyfika – rodzaj prowadzonej działalności,
  - » dominujące formy przekazu,
  - » najważniejsza tematyka,
  - » zasięg terytorialny.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wymienia najważniejsze współczesne środki masowego przekazu w Rzeczypospolitej Polskiej – tytuły prasowe, stacje telewizyjne, stacje radiowe, portale internetowe;
- przedstawia uniwersalne formy publicystyczne wykorzystywane w mediach;
- uczestniczy w realizacji uczniowskiego projektu edukacyjnego na temat funkcjonowania wybranego medium w Rzeczypospolitej Polskiej.

16. Etyka dziennikarska

Treści nauczania

- Krytyczna analiza porównawcza wybranych przekazów medialnych z różnych mediów dotyczących tych samych wydarzeń czy procesów;
  - » tytuł/temat/nazwa wydarzenia;
  - » miejsce wydarzenia;
  - » data/czas wydarzenia;
  - » organizatorzy/uczestnicy/sprawcy wydarzenia;
  - » przyczyny/powody/uwarunkowania wydarzenia;
  - » przebieg/formy realizacji/sposoby i zakres urzeczywistniania;
  - » skutki/rezultaty/efekty wydarzenia.
- Opinie, sądy i wnioski o wydarzeniach na podstawie poznanych faktów.
- Zasady etyki dziennikarskiej.
- Przykłady nieetycznych i kontrowersyjnych zachowań dziennikarzy.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- krytycznie analizuje wybrane przekazy medialne;
- porównuje przekazy różnych mediów dotyczące tych samych wydarzeń czy procesów i formułuje własną opinię w oparciu o poznane fakty;
- wyjaśnia zasady etyki dziennikarskiej;
- rozpoznaje i przedstawia przykłady nieetycznych zachowań dziennikarzy.

17. Patologie życia publicznego w Polsce

Treści nauczania

- Populizm i demagogia – zagrożenia dla demokracji.+
- Rodzaje patologii życia publicznego:
  - » biurokratyzacja stosunków władzy,
  - » alienacja władzy państwowej,
  - » korupcja,
  - » nepotyzm,
  - » klientelizm,
  - » oligarchizacja partii politycznych,
  - » mowa nienawiści.
- Przykłady patologii w polskim życiu publicznym.
- Negatywny wpływ patologii władzy na życie publiczne i poziom partycypacji politycznej.
- Mechanizm korupcji i jej przykłady w polskim życiu publicznym.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *populizm, demagogia, patologia władzy, korupcja, nepotyzm, klientelizm, oligarchizacja partii, partycypacja polityczna, alienacja, mowa nienawiści*;
- wykazuje wpływ populizmu i demagogii na obniżanie standardów demokracji;
- przedstawia rodzaje patologii życia publicznego;
- wykazuje negatywny wpływ przejawów patologii na życie publiczne w Polsce;
- wyjaśnia mechanizmy korupcji;
- analizuje, z wykorzystaniem materiałów medialnych, udowodniony przykład korupcji.

18. Opinia publiczna

Treści nauczania

- Czynniki kształtujące opinię publiczną.+
- Funkcje opinii publicznej:
  - » integracyjna,
  - » opiniotwórcza,
  - » konsultacyjna,
  - » kontrolna,
  - » kreacyjna.
- Formy badania opinii publicznej.+
- Interpretacja wybranych wyników badań opinii publicznej – wnioski z sondaży.
- Analiza porównawcza sondażowych prognoz z wynikami wyborów i referendów.
- Formułowanie hipotez o przyczynach różnic pomiędzy sondażami a rezultatami wyborów i referendów.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *opinia publiczna, sondaż*;
- wymienia czynniki kształtujące opinię publiczną;
- wyjaśnia funkcje opinii publicznej;
- omawia formy badania opinii publicznej;
- odczytuje i interpretuje wyniki z wybranych badań opinii publicznej;
- porównuje wybrane sondażowe prognozy z wynikami wyborów i referendów;
- formułuje hipotezy o przyczynach różnic pomiędzy sondażami a rezultatami wyborów i referendów.

III. Organy władzy publicznej w Rzeczypospolitej Polskiej

Władza rządzących wywodzi się z przyzwolenia rządzonych.

19. Konstytucyjne zasady ustroju Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Funkcje konstytucji:
  - » prawna (normatywna),
  - » programowa,
  - » stabilizująca,
  - » organizatorska,
  - » integracyjna,
  - » wychowawcza.
- Charakterystyka konstytucyjnych zasad ustroju Rzeczypospolitej Polskiej:
  - » demokratycznego państwa prawnego,
  - » unitarnej formy państwa,
  - » suwerenności (zwierzchnictwa) narodu,
  - » gwarancji praw i wolności jednostki,
  - » konstytucjonalizmu,
  - » podziału i równowagi władz,
  - » republikańskiej formy rządu,
  - » pluralizmu,
  - » decentralizacji władzy publicznej i samorządu,
  - » społecznej gospodarki rynkowej.
- Przesłanie preambuły Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *konstytucja, preambuła, suwerenność narodu, republika, państwo prawa, praworządność, sprawiedliwość społeczną, państwo unitarne, decentralizacja władzy, społeczna gospodarka rynkowa, pomocniczość (subsydiarność)*;
- wyjaśnia funkcje konstytucji;

- charakteryzuje formy urzeczywistniania konstytucyjnych zasad ustroju Rzeczypospolitej Polskiej;
- analizuje treść i interpretuje przesłanie preambuły Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

20. Formy demokracji bezpośredniej w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Konstytucyjne prawo obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do udziału w wyborach i referendum.+
- Formy i przykłady demokracji bezpośredniej i demokracji pośredniej w Rzeczypospolitej Polskiej.
- Rodzaje referendów w Rzeczypospolitej Polskiej.
- Zasady przeprowadzania i uwarunkowania ważności rozstrzygnięć referendów ogólnokrajowych i lokalnych w Rzeczypospolitej Polskiej.
- Uwarunkowania wniesienia pod obrady Sejmu obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej.
- Przykłady wpływu konsultacji publicznych na kształtowanie prawa w Rzeczypospolitej Polskiej (np. podstawy programowej kształcenia ogólnego w szkołach).

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *demokracja bezpośrednia, demokracja pośrednia, referendum, obywatelska inicjatywa ustawodawcza, konsultacje społeczne, konsultacje publiczne*;
- wyjaśnia konstytucyjne prawo obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do udziału w wyborach i referendum;
- wymienia formy i przykłady demokracji bezpośredniej i demokracji pośredniej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- omawia rodzaje referendów w Rzeczypospolitej Polskiej;
- wyjaśnia zasady przeprowadzania oraz uwarunkowania ważności rozstrzygnięć poszczególnych rodzajów referendów ogólnokrajowych i lokalnych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- przedstawia uwarunkowania wniesienia pod obrady Sejmu projektu ustawy z uprawnienia obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej;
- wyjaśnia na wybranym przykładzie wpływ konsultacji publicznych na kształtowanie prawa w Rzeczypospolitej Polskiej.

21. Wybory parlamentarne w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Zasady przeprowadzania wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej.

- Analiza porównawcza ordynacji proporcjonalnej i większościowej w wyborach do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej.
- Analiza zalet i wad systemu wyborów proporcjonalnych i systemu wyborów większościowych w wyborach parlamentarnych.
- Funkcje wyborów parlamentarnych:
  - » programowa,
  - » wyrażenia woli wyborców,
  - » kreacyjna,
  - » kształtowania elit,
  - » legitymująca,
  - » kontrolna.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *wybory, elektorat, ordynacja wyborcza, kampania wyborcza, cisza wyborcza, czynne prawo wyborcze, bierne prawo wyborcze, zasada powszechności praw wyborczych, zasada równości praw wyborczych, zasada bezpośredniości wyborów, zasada tajności głosowania, system wyborów proporcjonalnych, system wyborów większościowych, klauzula zaporowa;*
- wyjaśnia zasady przeprowadzania wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej;
- porównuje ordynację proporcjonalną i większościową w wyborach do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej;
- analizuje zalety i wady systemu wyborów proporcjonalnych i systemu wyborów większościowych w wyborach parlamentarnych;
- wyjaśnia funkcje wyborów parlamentarnych.

22. Władza ustawodawcza w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Kadencja Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej.
- Warunki skrócenia kadencji Sejmu i Senatu.
- Organizacja pracy – struktura polityczna i merytoryczna obu izb parlamentu.
- Rodzaje większości – techniki decyzyjne.+
- Status posła i senatora.
- Funkcje i kompetencje Sejmu i Senatu:
  - » ustrojodawcza,
  - » ustawodawcza,
  - » kreacyjna,
  - » kontrolna.
- Kompetencje Zgromadzenia Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *kadencja, marszałek, prezydium, konwent seniorów, klub, koło, zespół, komisja stała, komisja nadzwyczajna, komisja śledcza, zasada permanencji*

obrad, zasada jawności działania, posiedzenie, prawo inicjatywy ustawodawczej, kworum, głosowanie, aklamacja, zwykła większość głosów, bezwzględna większość głosów, kwalifikowana większość głosów, ustawa, uchwała, interpelacja, zapytanie, obstrukcja parlamentarna, mandat wolny, immunitet formalny, immunitet materialny;

- określa kadencję Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej i wyjaśnia warunki jej skrócenia;
- wymienia zadania organów wewnętrznych Sejmu i Senatu;
- omawia na przykładach zastosowanie różnych technik decyzyjnych w głosowaniach;
- przedstawia status prawny posła i senatora;
- wyjaśnia funkcje i kompetencje parlamentu;
- wymienia kompetencje Zgromadzenia Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej.

23. Władza wykonawcza – Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Pozycja ustrojowa i legitymizacja Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.
- Zasady wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.
- Kadencja Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.
- Zasady odpowiedzialności konstytucyjnej Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.+
- Kompetencje Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej:
  - » ceremonialno-reprezentacyjne – jako głowy państwa,
  - » w stosunku do parlamentu,
  - » w stosunku do rządu,
  - » w stosunku do władzy sądowniczej,
  - » w zakresie polityki zagranicznej,
  - » w zakresie obronności i bezpieczeństwa państwa.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *prerogatywa, kontrasygnata, desygnacja, listy uwierzytelniające, akredytacja, prawo łaski, ratyfikacja, weto ustawodawcze, orędzie, odpowiedzialność konstytucyjna;*
- określa pozycję ustrojową i poziom legitymizacji społecznej (w badaniach opinii publicznej) Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
- wyjaśnia zasady wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
- określa kadencję Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
- wyjaśnia zasady odpowiedzialności konstytucyjnej Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
- wymienia kompetencje Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

24. Władza wykonawcza – Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Tryb powoływania Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej (rządu).
- Kompetencje Rady Ministrów.
- Kompetencje Prezesa Rady Ministrów.
- Działy administracji rządowej.
- Odpowiedzialność polityczna i konstytucyjna członków Rady Ministrów.
- Procedury odwoływania rządu.
- Procedury dokonywania zmian w składzie Rady Ministrów.
- Zadania wojewody.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *exposé, rząd większościowy, rząd mniejszościowy, właściwość domniemania kompetencji, rozporządzenie, odpowiedzialność polityczna, wotum zaufania, konstruktywne wotum nieufności, wotum nieufności, absolutorium, dymisja, wojewoda*;
- przedstawia tryb powoływania Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej;
- wymienia kompetencje Rady Ministrów;
- wymienia kompetencje Prezesa Rady Ministrów;
- wymienia podstawowe działy administracji rządowej;
- rozróżnia odpowiedzialność polityczną i konstytucyjną członków rządu;
- przedstawia procedury odwoływania rządu;
- przedstawia procedury dokonywania zmian w składzie rządu;
- wymienia zadania wojewody.

25. Samorząd terytorialny w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Zadania samorządu gminnego.
- Zadania samorządu powiatowego.
- Zadania samorządu województwa.
- Źródła finansowania samorządów.
- Struktura wydatków w budżetach samorządów.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *samorząd terytorialny, zadanie własne, zadanie zlecone, mienie komunalne, dotacje, subwencje*;
- wymienia ustawowe zadania samorządu gminnego, powiatowego i województwa w Rzeczypospolitej Polskiej;
- przedstawia źródła dochodów jednostek samorządu terytorialnego;
- analizuje na podstawie sprawozdania z realizacji budżetu strukturę wydatków (np. w swojej gminie).

26. Organy stanowiące i wykonawcze samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Kompetencje organów stanowiących i kontrolnych samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej:
  - » rada gminy/miasta na prawach powiatu,
  - » rada powiatu,
  - » sejmik województwa.
- Kompetencje organów wykonawczych samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej:
  - » wójt/burmistrz/prezydent miasta,
  - » zarząd powiatu,
  - » zarząd województwa.
- Relacje i zależności pomiędzy organami stanowiąco-kontrolnymi a wykonawczymi samorządu terytorialnego.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wymienia ustawowe kompetencje organów stanowiących i kontrolnych samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej;
- wymienia ustawowe kompetencje organów wykonawczych samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej;
- wyjaśnia relacje i zależności pomiędzy organami stanowiąco-kontrolnymi a wykonawczymi samorządu terytorialnego.

27. Promocja naszego regionu

Treści nauczania

- Przykłady dobrej praktyki w zakresie realizacji wybranych, ustawowych zadań publicznych przez organy powiatu/województwa.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- uczestniczy w realizacji uczniowskiego projektu edukacyjnego, promującego działania organów samorządu powiatowego (np. w zakresie przeciwdziałania bezrobociu oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy).

28. Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Konstytucyjne prawo do sądu w Rzeczypospolitej Polskiej.+
- Struktura sądownictwa powszechnego w Rzeczypospolitej Polskiej:
  - » sądy rejonowe,
  - » sądy okręgowe,
  - » sądy apelacyjne.
- Struktura sądownictwa administracyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej:
  - » wojewódzkie sądy administracyjne,

- » Naczelny Sąd Administracyjny.
- Zadania Sądu Najwyższego.
- Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów:
  - » niezawisłości;
  - » instancyjności;
  - » kolegialności;
  - » udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości;
  - » jednolitości sądów;
  - » prawa do sprawiedliwego sądu;
  - » jawności postępowania;
  - » prawa do obrony;
  - » domniemania niewinności;
  - » „nie ma przestępstwa bez ustawy”.
- Status prawny sędziego.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *sąd, sędzia, ławnik, niezawisłość sędziowska, immunitet sędziowski, kasacja, skarga kasacyjna*;
- wyjaśnia konstytucyjne prawo do sądu w Rzeczypospolitej Polskiej;
- przedstawia strukturę sądownictwa powszechnego w Rzeczypospolitej Polskiej;
- przedstawia strukturę sądownictwa administracyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej;
- wymienia zadania Sądu Najwyższego;
- wyjaśnia konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów;
- wyjaśnia status prawny sędziego.

29. Organy kontroli i ochrony prawa w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Kompetencje Najwyższej Izby Kontroli.
- Kompetencje Trybunału Konstytucyjnego.
- Kompetencje Trybunału Stanu.
- Kompetencje prokuratury.
- Znaczenie funkcjonowania organów władzy sądowniczej oraz kontroli i ochrony prawa – w urzeczywistnianiu konstytucyjnej zasady demokratycznego państwa prawnego w Rzeczypospolitej Polskiej.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *kontrola państwowa, legalność, gospodarność, celowość, rzetelność, spór kompetencyjny, praworządność*;
- wymienia kompetencje Najwyższej Izby Kontroli;
- wymienia kompetencje Trybunału Konstytucyjnego;
- wymienia kompetencje Trybunału Stanu;
- wymienia kompetencje prokuratury;

- wykazuje znaczenie funkcjonowania organów władzy sędziowskiej oraz instytucji kontroli i ochrony prawa dla realizacji zasady państwa prawa.

IV. Prawa człowieka i ich ochrona

*Wolności nie można tylko posiadać, nie można jej zużywać.
Trzeba ją stale zdobywać i tworzyć przez prawdę.*
Jan Paweł II

30. Konstytucyjne wolności oraz prawa człowieka i obywatela w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Katalog konstytucyjnych wolności i praw człowieka i obywatela w Rzeczypospolitej Polskiej:
  - » zasady ogólne,
  - » wolności prawa osobiste,
  - » wolności i prawa polityczne,
  - » wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne.
- Ustawowe ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw w Rzeczypospolitej Polskiej.+

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wymienia wolności oraz prawa człowieka i obywatela zapisane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
- omawia formy i przykłady urzeczywistniania wybranych wolności i praw;
- wyjaśnia dopuszczalne ustawowo ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw w Rzeczypospolitej Polskiej.

31. Ochrona praw człowieka w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Konstytucyjne gwarancje ochrony praw i wolności w Rzeczypospolitej Polskiej.
- Zasady działania Rzecznika Praw Obywatelskich.
- Warunki i zasady występowania do Rzecznika Praw Obywatelskich o pomoc, w ochronie wolności lub praw jednostki – naruszonych przez organy władzy publicznej.
- Skarga do Rzecznika Praw Obywatelskich.
- Znaczenie skargi konstytucyjnej.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *implementacja*, *skarga konstytucyjna*;
- przedstawia sądowe środki ochrony praw i wolności w Rzeczypospolitej Polskiej;
- wyjaśnia formy i zasady działania Rzecznika Praw Obywatelskich;

- wyjaśnia warunki i zasady występowania do Rzecznika Praw Obywatelskich o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy;
- pisze według wzoru przykładową skargę do Rzecznika Praw Obywatelskich.

32. System ochrony praw człowieka w ramach Rady Europy

Treści nauczania

- Znaczenie Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności dla europejskiego systemu ochrony praw człowieka.
- Zasady działania Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu.
- Kryteria dopuszczalności i rozpatrywania skargi przez Europejski Trybunał Praw Człowieka.
- Wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- znajduje w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz w jej protokołach dodatkowych prawa człowieka zwiększające katalog praw chronionych na mocy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
- wykazuje znaczenie Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności dla zwiększania gwarancji ochrony praw człowieka;
- wyjaśnia zasady działania Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu;
- przedstawia warunki formalne składania skarg rozpatrywanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka;
- analizuje wybrany wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

33. Prawa mniejszości narodowych i etnicznych w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Konstytucyjna ochrona praw mniejszości narodowych i etnicznych w Rzeczypospolitej Polskiej.+
- Ustawowe prawa mniejszości narodowych i etnicznych oraz grupy posługującej się językiem regionalnym w Rzeczypospolitej Polskiej.
- Status prawny mniejszości polskiej w wybranych państwach.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *mniejszość narodowa*, *mniejszość etniczna*;
- wyjaśnia zakres konstytucyjnej ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- przedstawia ustawowe prawa mniejszości narodowych i etnicznych oraz grupy posługującej się językiem regionalnym w Rzeczypospolitej Polskiej;
- analizuje statusy prawne mniejszości polskiej w wybranych państwach.

34. Naruszanie praw człowieka w państwach demokratycznych

Treści nauczania

- Naruszanie praw człowieka w państwach demokratycznych – rodzaje łamanych praw, przykłady.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- znajduje opublikowane przykłady naruszania praw człowieka w państwach demokratycznych;
- na podstawie udokumentowanych przykładów analizuje kategorie i skalę łamanych praw człowieka.

35. Rola organizacji pozarządowych w ochronie praw człowieka

Treści nauczania

- Organizacje pozarządowe działające na rzecz ochrony praw człowieka:
  - » Międzynarodowy Czerwony Krzyż,
  - » Amnesty International,
  - » Human Rights Watch,
  - » Helsińska Fundacja Praw Człowieka.
- Działalność wybranej organizacji pozarządowej na rzecz ochrony praw człowieka – programy, kampanie, akcje oraz formy i przykłady ich urzeczywistniania.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wymienia organizacje pozarządowe zajmujące się ochroną praw człowieka we współczesnym świecie;
- charakteryzuje działalność wybranej organizacji pozarządowej na rzecz ochrony praw człowieka.

36. Łamanie praw człowieka w świecie współczesnym

Treści nauczania

- Standardy przestrzegania praw człowieka w państwach o różnych ustrojach politycznych.
- Kwestia łamania praw człowieka w państwach niedemokratycznych.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wykazuje różnice w przestrzeganiu praw człowieka w państwie demokratycznym i niedemokratycznym;
- uczestniczy w realizacji uczniowskiego projektu edukacyjnego, przedstawiającego problem łamania praw człowieka w wybranym państwie niedemokratycznym.

V. Prawo w Rzeczypospolitej Polskiej

Ignorantia iuris nocet.

37. System prawa w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- System normatywny.
- Gałęzie prawa:
  - » państwowe (konstytucyjne),
  - » administracyjne,
  - » finansowe,
  - » cywilne,
  - » gospodarcze,
  - » rodzinne,
  - » pracy,
  - » karne,
  - » procesowe.
- Podstawowe zasady prawa:
  - » prawo nie działa wstecz,
  - » domniemanie niewinności,
  - » nie ma winy bez prawa,
  - » nieznanostwo prawa szkodzi.
- Konsekwencje łamania podstawowych zasad prawa.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *system normatywny, domniemanie niewinności*;
- rozróżnia normy prawne, moralne, obyczajowe i religijne;
- omawia gałęzie prawa;
- rozpoznaje sprawy regulowane przez prawo cywilne, rodzinne, administracyjne i karne;
- wskazuje, w jakim kodeksie obowiązującym w Rzeczypospolitej Polskiej można znaleźć przepisy dotyczące konkretnej sprawy;
- interpretuje przepisy prawne;
- wyjaśnia uniwersalne zasady prawa;
- omawia konsekwencje łamania zasad prawa.

38. Akty prawne w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Źródła prawa w Rzeczypospolitej Polskiej – akty normatywne powszechnie obowiązujące:
  - » Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej,
  - » ustawy,

- » ratyfikowane umowy międzynarodowe,
- » rozporządzenia,
- » akty prawa miejscowego na obszarze działania organów, które je ustanowiły.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – najwyższe prawo Rzeczypospolitej Polskiej.
- Procedura ustawodawcza.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- przedstawia hierarchię źródeł prawa w Rzeczypospolitej Polskiej;
- wykazuje szczególną moc Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
- omawia tryb uchwalania ustawy.

39. Instytucje prawne prawa cywilnego i zobowiązaniowego w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Działy prawa cywilnego.
- Osoba fizyczna.
- Zdolność prawna.
- Zdolność do czynności prawnych.
- Przedstawicielstwo a pełnomocnictwo.
- Odpowiedzialność za zobowiązania.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *prawo cywilne, osoba fizyczna, zdolność prawna, zdolność do czynności prawnych, przedstawicielstwo, pełnomocnictwo, mocodawca, zobowiązanie*;
- przedstawia zakres uregulowań poszczególnych działów prawa cywilnego;
- przedstawia podstawowe instytucje prawne części ogólnej prawa cywilnego i prawa zobowiązaniowego w Rzeczypospolitej Polskiej.

40. Instytucje prawne prawa rzeczowego i spadkowego w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Konstytucyjne prawo do własności i dziedziczenia.+
- Instytucja prawa własności.
- Nabycie i utrata własności.
- Prawo spadkowe:
  - » dziedziczenie ustawowe,
  - » dziedziczenie testamentowe.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *własność, spadek, dziedziczenie, testament, zachówek*;
- wyjaśnia podstawowe instytucje prawne prawa rzeczowego i spadkowego w Rzeczypospolitej Polskiej.

41. Instytucje prawne prawa rodzinnego w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Przesłanki zawarcia małżeństwa.
- Prawa i obowiązki małżonków:
  - » majątkowe,
  - » niemajątkowe.
- Prawa i obowiązki dziecka.
- Rozwód.
- Obowiązek alimentacyjny.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *małżeństwo, konkubinat, rozwód, obowiązek alimentacyjny*;
- wyjaśnia podstawowe instytucje prawne prawa rodzinnego w Rzeczypospolitej Polskiej.

42. Postępowanie cywilne w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Zasady postępowania cywilnego:+
  - » prawdy,
  - » dyspozycyjności,
  - » kontradiktoryjności,
  - » koncentracji materiału dowodowego,
  - » równości stron,
  - » bezpośredniości,
  - » swobodnej oceny dowodów,
  - » ustności i pisemności,
  - » formalizmu dowodowego.
- Rodzaje i przebieg postępowania cywilnego:
  - » proces,
  - » postępowanie nieprocesowe,
  - » postępowanie pozasądowe.
- Strony i ich przedstawiciele w postępowaniu cywilnym.
- Orzeczenia sądowe:
  - » wyrok,
  - » postanowienie.
- Kazusy z zakresu prawa cywilnego lub rodzinnego.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *postępowanie cywilne, proces, postępowanie nieprocesowe, postępowanie pozasądowe, wyrok, postanowienie*;
- omawia zasady postępowania cywilnego;
- przedstawia rodzaje i przebieg postępowania cywilnego;
- przedstawia strony postępowania cywilnego;

- analizuje kazus z zakresu prawa cywilnego lub rodzinnego, w tym pozew w takiej sprawie.

43. Akty i decyzje administracyjne w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Formy działania administracji:
  - » stanowienie przepisów prawa,
  - » wydawanie aktów administracyjnych,
  - » zawieranie porozumień z innymi organami administracji,
  - » prowadzenie działalności społeczno-organizatorskiej,
  - » wykonywanie czynności materialno-technicznych.
- Akty administracyjne.
- Adresaci aktów administracyjnych.
- Przesłanki ważności decyzji administracyjnych.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *administracja, akt administracyjny*;
- omawia formy działania administracji;
- wymienia adresatów aktów administracyjnych;
- odróżnia akty administracyjne od innego rodzaju dokumentów;
- rozpoznaje, kiedy decyzja administracyjna w Rzeczypospolitej Polskiej jest ważna.

44. Postępowanie administracyjne w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Zasady postępowania administracyjnego:+
  - » legalności,
  - » prawdy obiektywnej,
  - » udziału stron w postępowaniu,
  - » dwuinstancyjności,
  - » sądowej kontroli legalności decyzji administracyjnych,
  - » stabilności decyzji administracyjnych.
- Przedmiot postępowania administracyjnego.
- Przebieg postępowania administracyjnego:
  - » strony postępowania,
  - » wszczęcie postępowania,
  - » postępowanie wyjaśniające,
  - » rozprawa,
  - » decyzja administracyjna, postanowienia, ugoda.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *postępowanie administracyjne, decyzja administracyjna, postanowienie, ugoda*;
- wyjaśnia zasady postępowania administracyjnego;

- wymienia przykładowe sprawy podlegające postępowaniu administracyjnemu;
- przedstawia przebieg postępowania administracyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej.

45. Środki kontroli rozstrzygnięć w postępowaniu administracyjnym

Treści nauczania

- Zaskarżanie decyzji administracyjnej.
- Środki odwoławcze w postępowaniu administracyjnym:
  - » odwołanie,
  - » zażalenie,
  - » skarga.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *odwołanie, zażalenie, skarga*;
- wyjaśnia, jak odwołać się od decyzji organów administracyjnych;
- pisze odwołanie od decyzji administracyjnej;
- analizuje wzory zażaleń na postanowienia organów administracji;
- analizuje wzory skarg do wojewódzkiego sądu administracyjnego.

46. Postępowanie karne w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Zasady procesu karnego:+
  - » zasada prawdy materialnej,
  - » zasada obiektywizmu,
  - » zasada domniemania niewinności,
  - » in dubio pro reo,
  - » zasada prawa do obrony,
  - » zasada publiczności (jawności),
  - » zasada równouprawnienia stron,
  - » zasada inkwizycyjności.
- Przebieg postępowania karnego:
  - » postępowanie przygotowawcze,
  - » postępowanie główne,
  - » postępowanie apelacyjne,
  - » postępowanie wykonawcze.
- Strony postępowania karnego i ich prawa.
- Kary i środki karne.
- Zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *przestępstwo, sprawca, ofiara, śledztwo, dochodzenie, przewód sądowy, oskarżony, oskarżyciel publiczny, oskarżyciel posiłkowy, biegły, świadek,*

kara, środek karny, pozbawienie wolności, ograniczenie wolności, grzywna, apelacja, zażalenie, kasacja;

- wyjaśnia zasady procesu karnego;
- omawia przebieg postępowania karnego;
- przedstawia uczestników procesu oraz ich prawa;
- wymienia rodzaje kar i środków karnych;
- pisze przykładowe zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa.

47. Pomoc prawna w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Formy pomocy prawnej dla obywateli.
- Zadania notariuszy.
- Zadania radców prawnych.
- Zadania adwokatów.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *pomoc prawna, notariusz, radca prawny, adwokat;*
- wskazuje, do jakich organów i instytucji można się zwrócić w Rzeczypospolitej Polskiej o pomoc prawną w konkretnych sytuacjach;
- przedstawia formy pomocy prawnej dla obywateli;
- przedstawia zadania notariuszy, radców prawnych, adwokatów.

48. Informacja publiczna w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Konstytucyjne prawo do informacji publicznej.+
- Zakres uprawnień obywatela do korzystania z informacji publicznej.
- Podmioty zobowiązane do udzielania informacji publicznej.
- Przykłady informacji stanowiących informację publiczną.
- Wzór wniosku o udzielenie informacji publicznej.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie: *informacja publiczna;*
- wyjaśnia, jak można korzystać w Rzeczypospolitej Polskiej z dokumentacji gromadzonej w urzędach (ze szczególnym uwzględnieniem e-administracji) i archiwach oraz jakie sprawy można dzięki temu załatwić;
- pisze wniosek o udzielenie wybranej informacji publicznej.

VI. Wybrane problemy polityki publicznej w Rzeczypospolitej Polskiej

Gatunek ludzki ulepszył wszystko, z wyjątkiem samych ludzi.

Adlai Stevenson

49. Ubezpieczenia społeczne w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Konstytucyjne prawo obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do zabezpieczenia społecznego.+
- Fundusz Ubezpieczeń Społecznych.+
- System obowiązkowych ubezpieczeń społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej.
- Ubezpieczenie chorobowe:
  - » zasiłek chorobowy,
  - » świadczenie rehabilitacyjne,
  - » zasiłek wyrównawczy,
  - » zasiłek macierzyński,
  - » zasiłek opiekuńczy.
- Ubezpieczenia rentowe:
  - » renta z tytułu niezdolności do pracy,
  - » renta szkoleniowa,
  - » renta rodzinna,
  - » zasiłek pogrzebowy.
- Ubezpieczenie wypadkowe:
  - » zasiłek chorobowy,
  - » świadczenie rehabilitacyjne,
  - » renta wypadkowa,
  - » jednorazowe odszkodowanie.
- Ubezpieczenia emerytalne:
  - » rodzaje składek na ubezpieczenie emerytalne,
  - » wiek emerytalny,
  - » uwarunkowania wysokości emerytury.
- Zadania Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.
- Uczestnicy powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *ubezpieczenie społeczne, ubezpieczony, świadczeniobiorca, płatnik, ubezpieczenie emerytalne, ubezpieczenie rentowe, ubezpieczenie chorobowe, ubezpieczenie wypadkowe, emerytura, renta, renta rodzinna, renta wypadkowa, renta szkoleniowa, zasiłek chorobowy, zasiłek wyrównawczy, zasiłek macierzyński, zasiłek opiekuńczy, zasiłek pogrzebowy, świadczenie rehabilitacyjne, wypadek przy pracy, stały uszczerbek, niepełnosprawność, niezdolność do pracy, choroba zawodowa, kapitał początkowy, waloryzacja składek;*

- wyjaśnia konstytucyjne prawo obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do zabezpieczenia społecznego;
- przedstawia funkcjonowanie Funduszu Ubezpieczeń Społecznych;
- przedstawia system obowiązkowych ubezpieczeń społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- charakteryzuje rodzaje ubezpieczeń chorobowych;
- charakteryzuje rodzaje ubezpieczeń rentowych;
- charakteryzuje rodzaje ubezpieczeń wypadkowych;
- wyjaśnia, od jakich czynników zależy wysokość emerytury;
- wyjaśnia, dlaczego ubezpieczenia społeczne są obowiązkowe;
- wymienia zadania Zakładu Ubezpieczeń Społecznych;
- wymienia kategorie uczestników powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych.

50. Opieka zdrowotna w Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Konstytucyjne prawo do ochrony zdrowia w Rzeczypospolitej Polskiej.+
- Powszechne ubezpieczenie zdrowotne w Rzeczypospolitej Polskiej:
  - » kategorie osób podlegających obowiązkowym ubezpieczeniom zdrowotnym,
  - » płatnicy składek na ubezpieczenie zdrowotne.
- Prywatne ubezpieczenia medyczne.
- Cele i zadania Ministerstwa Zdrowia.
- Świadczenia opieki zdrowotnej:
  - » świadczenia zdrowotne,
  - » świadczenia zdrowotne rzeczowe,
  - » świadczenia towarzyszące.
- Europejska Karta Ubezpieczenia Zdrowotnego.+
- Prawa pacjenta.+

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia konstytucyjne prawo do ochrony zdrowia w Rzeczypospolitej Polskiej;
- wymienia kategorie osób podlegających obowiązkowym ubezpieczeniom zdrowotnym;
- wymienia płatników składek na ubezpieczenie zdrowotne;
- przedstawia prywatne ubezpieczenia medyczne;
- wymienia cele i zadania Ministerstwa Zdrowia;
- przedstawia katalog świadczeń opieki zdrowotnej;
- wymieni korzyści z posiadania Europejskiej Karty Ubezpieczenia Zdrowotnego;
- wymienia prawa przysługujące pacjentom.

51. Aktywizacja lokalnego rynku pracy

Treści nauczania

- Konstytucyjna wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy.+

- Konstytucyjna odpowiedzialność państwa za zwalczanie bezrobocia.+
- Przyczyny wykluczenia społecznego.
- Grupy najbardziej narażone na wykluczenie społeczne.
- Formy i wymiary wykluczenia społecznego.+
- Zadania powiatowego urzędu pracy z zakresów:
  - » polityki rynku pracy;
  - » realizacji programu promocji zatrudnienia oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy;
  - » realizacji usług rynku pracy;
  - » realizacji instrumentów rynku pracy;
  - » rejestrowania bezrobotnych i poszukujących pracy;
  - » przyznawania i wypłacania zasiłków oraz innych świadczeń z tytułu bezrobocia;
  - » realizacji zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *wykluczenie społeczne, marginalizacja, roboty publiczne, prace interwencyjne*;
- wyjaśnia konstytucyjną wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy;
- wymienia przyczyny wykluczenia społecznego;
- wymienia grupy najbardziej narażone na wykluczenie społeczne;
- omawia formy i wymiary wykluczenia społecznego;
- wymienia zadania powiatowego urzędu pracy w swoim powiecie.

52. Rozwój edukacyjny – przygotowanie do pracy

Treści nauczania

- Konstytucyjna zasada autonomii szkół wyższych.+
- Formy kontynuacji nauki po ukończeniu szkoły ponadpodstawowej:
  - » studia I stopnia i jednolite magisterskie,
  - » szkoły kształcące w zawodzie.
- Formy podnoszenia kwalifikacji zawodowych.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia konstytucyjną zasadę autonomii szkół wyższych;
- przedstawia możliwości kontynuacji edukacji;
- wyjaśnia, w jaki sposób podnosić swoje kwalifikacje zawodowe.

VII. Współczesne stosunki międzynarodowe

Ważniejsze niż to, co daje świat, jest to, co ty dajesz światu.

53. Zasady prawa międzynarodowego

Treści nauczania

- Podmioty prawa międzynarodowego publicznego.
- Zasady prawa międzynarodowego:
  - » powstrzymania się od groźby użycia siły lub jej użycia,
  - » integralności terytorialnej,
  - » nienaruszalności granic,
  - » pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych,
  - » nieingerencji w sprawy wewnętrzne państwa,
  - » suwerennej równości państw,
  - » samostanowienia narodów,
  - » poszanowania praw człowieka.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *podmiot prawa międzynarodowego, organizacja międzynarodowa*;
- przedstawia podmioty prawa międzynarodowego publicznego;
- wyjaśnia podstawowe zasady prawa międzynarodowego.

54. Współczesne stosunki międzynarodowe

Treści nauczania

- Złożoność i wielopłaszczyznowość współczesnych stosunków międzynarodowych.
- Współzależność państw w środowisku międzynarodowym.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie: *stosunki międzynarodowe*;
- przedstawia złożoność i wielopłaszczyznowość współczesnych stosunków międzynarodowych;
- omawia wymiary współzależności państw w środowisku międzynarodowym.

55. Oblicza globalizacji

Treści nauczania

- Wymiary globalizacji:
  - » w sferze polityki,
  - » w sferze kultury,
  - » w sferze społeczeństwa.
- Skutki globalizacji – blaski i cienie.
- Wpływ podmiotów prawa międzynarodowego na proces globalizacji.
- Cele i zadania instytucji światowych kształtujących wymiary globalizacji.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *globalizacja, antyglobaliści, alterglobaliści*;
- charakteryzuje formy globalizacji politycznej, kulturowej i społecznej;
- wykazuje skutki globalizacji w sferze polityki, kultury i społeczeństwa;
- przedstawia swoje stanowisko w sprawie blasków i cieni globalizacji;
- określa wyzwania związane z procesem globalizacji.

56. Konflikty etniczne w Europie

Treści nauczania

- Ogniska konfliktów etnicznych na obszarze państw Unii Europejskiej.
- Podłoże i przejawy konfliktów etnicznych.
- Analiza wybranego konfliktu etnicznego.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *konflikt etniczny, separatyzm*;
- lokalizuje konflikty etniczne w państwach członkowskich Unii Europejskiej;
- wyjaśnia przyczyny i formy przebiegu poszczególnych konfliktów;
- uczestniczy w realizacji uczniowskiego projektu edukacyjnego, charakteryzującego wybrany konflikt etniczny na terenie jednego z państw Unii Europejskiej.

57. Oblicza współczesnego terroryzmu

Treści nauczania

- Przyczyny działania terrorystów.
- Cele terrorystów.+
- Współczesne organizacje terrorystyczne.
- Współczesne zamachy terrorystyczne – sposoby i przykłady działania organizacji terrorystycznych.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *terroryzm, terrorysta*;
- wymienia przyczyny działania terrorystów;
- wymienia cele, jakie chcą osiągnąć terroryści;
- wymienia współcześnie działające organizacje terrorystyczne;
- przedstawia sposoby i wybrane przykłady działania organizacji terrorystycznych.

58. Placówki dyplomatyczne Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

- Rodzaje placówek dyplomatycznych Rzeczypospolitej Polskiej.
- Zadania ambasad.
- Zadania konsulatów.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *dyplomacja, dyplomatyczny przedstawiciel, ambasada, konsulat, ambasador, konsul*;
- wymienia rodzaje placówek dyplomatycznych Rzeczypospolitej Polskiej;

- wymienia zadania ambasad;
- wymienia zadania konsulatów.

59. Organizacja Narodów Zjednoczonych

Treści nauczania

- Cele i zadania Organizacji Narodów Zjednoczonych.
- Kompetencje najważniejszych organów Organizacji Narodów Zjednoczonych:
  - » Zgromadzenia Ogólnego,
  - » Rady Bezpieczeństwa,
  - » Sekretarza Generalnego,
  - » Rady Gospodarczej i Społecznej,
  - » Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości.
- Analiza wybranych form działań Organizacji Narodów Zjednoczonych:
  - » operacje pokojowe,
  - » aktywne uczestnictwo w budowie systemu ochrony praw człowieka na świecie,
  - » dostarczanie pomocy humanitarnej ofiarom konfliktów,
  - » zwalczanie przestępczości zorganizowanej, handlu narkotykami, bronią i ludźmi, walka z terroryzmem,
  - » prowadzenie działań na rzecz rozwiązania globalnych problemów, takich jak: ochrona środowiska, likwidacja ubóstwa, walka z analfabetyzmem, walka z chorobami cywilizacyjnymi, np. HIV/AIDS, malaria.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wymienia cele i zadania Organizacji Narodów Zjednoczonych;
- wymienia kompetencje najważniejszych organów Organizacji Narodów Zjednoczonych;
- przedstawia wybrane działania Organizacji Narodów Zjednoczonych i ocenia ich skuteczność.

60. Unia Europejska

Treści nauczania

- Najważniejsze traktaty obowiązujące w Unii Europejskiej:
  - » Traktat o Europejskiej Wspólnocie Węgla i Stali (Traktat Paryski),
  - » Traktat o Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej i Traktat o Europejskiej Wspólnocie Energii Atomowej (Traktaty Rzymskie),
  - » Jednolity Akt Europejski,
  - » Traktat o Unii Europejskiej – Traktat z Maastricht,
  - » Układ z Schengen,
  - » Traktat Amsterdamski,
  - » Układ z Nicei,
  - » Traktat Lizboński.

- Państwa członkowskie Unii Europejskiej.
- Obszary działania Unii Europejskiej: badania i innowacje, bezpieczeństwo żywności, budżet, cła, działania w dziedzinie klimatu, energia, gospodarka i społeczeństwo cyfrowe, gospodarka morską i rybołówstwo, handel, jednolity rynek, konkurencja, konsumenci, kształcenie, szkolenie, młodzież, kultura, obywatelstwo Unii Europejskiej, podatki, polityka audiowizualna i media, polityka regionalna, polityka zagraniczna i bezpieczeństwa, pomoc humanitarna i ochrona ludności, prawa człowieka, przedsiębiorstwa, przestrzeń kosmiczna, rolnictwo, rozszerzenie, rozwój i współpraca, sport, sprawy gospodarcze i walutowe, sprawy instytucjonalne, środowisko, transport, wielojęzyczność, wymiar sprawiedliwości i sprawy wewnętrzne, zapobieganie nadużyciom finansowym, zatrudnienie i sprawy społeczne, zdrowie.
- Zasady działania Unii Europejskiej:
  - » przyznania kompetencji,
  - » pomocniczości (subsydiarności).
  - » proporcjonalności.
  - » legalnej współpracy.
  - » równowagi instytucjonalnej.
  - » autonomii instytucjonalnej.
  - » lojalnej współpracy między instytucjami.
  - » poszanowania tożsamości narodowej państw członkowskich.
  - » poszanowania demokracji, praw człowieka, podstawowych wolności i rządów prawa.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wymienia obowiązujące akty prawa pierwotnego Unii Europejskiej;
- lokalizuje państwa członkowskie Unii Europejskiej;
- wymienia obszary działalności Unii Europejskiej;
- przedstawia zasady działania Unii Europejskiej.

61. Instytucje Unii Europejskiej

Treści nauczania

- Funkcjonowanie najważniejszych instytucji Unii Europejskiej – status, skład, kompetencje:
  - » Komisja Europejska,
  - » Rada Unii Europejskiej,
  - » Rada Europejska,
  - » Parlament Europejski,
  - » Trybunał Sprawiedliwości.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- przedstawia zasady funkcjonowania najważniejszych instytucji Unii Europejskiej.

62. Polska w Unii Europejskiej

Treści nauczania

- Katalog praw obywatela Unii Europejskiej.
- Korzyści i koszty członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- przedstawia katalog praw obywatela Unii Europejskiej;
- wykazuje korzyści i koszty członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej.

63. Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego

Treści nauczania

- Geneza Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego.
- Cele i zadania Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego.+
- Najważniejsze organy Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego – kompetencje:
  - » Rada Północnoatlantycka,
  - » Komitet Planowania Obrony,
  - » Grupa Planowania Nuklearnego,
  - » Sekretariat Międzynarodowy na czele z sekretarzem generalnym NATO,
  - » Komitet Wojskowy.
- Formy i przykłady działań Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego na rzecz utrzymania pokoju międzynarodowego.
- Rola Stanów Zjednoczonych Ameryki w utrzymywaniu pokoju na świecie.

Zakładane osiągnięcia uczniów. Uczeń:

- wyjaśnia genezę Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego;
- wymienia cele i zadania Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego;
- wymienia kompetencje najważniejszych organów Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego;
- przedstawia formy i przykłady działań Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego na rzecz utrzymania pokoju międzynarodowego;
- wykazuje rolę Stanów Zjednoczonych Ameryki w utrzymywaniu pokoju na świecie.

IV. PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW KSZTAŁCENIA

Efektywność wdrażania programu nauczania w ogromnej mierze zależy będzie od poziomu **kompetencji dydaktycznych nauczycieli**. Koniecznym jest wszechstronne przygotowanie do pełnionej przez nich roli, dlatego nauczyciele powinni diagnozować swoje kompetencje, planować rozwój zawodowy i podejmować różne formy doształcania i doskonalenia.

Jednym z najważniejszych nauczycielskich obowiązków dydaktycznych jest nauczanie zgodne z **prawdą naukową** i najnowszymi zdobyczami wiedzy.

W zakresie **planowania i projektowania** procesu dydaktycznego nauczyciel powinien: zapoznać uczniów z programem nauczania, przedstawić uczniom zasady pracy i współpracy na lekcjach, wskazać uczniom konkretne cele i korzyści wynikające z uczestniczenia w zajęciach i pozalekcyjnych formach edukacyjnych, opracować i przekazać uczniom kryteria osiągnięć i oceniania, przygotowywać uczniów do egzaminu maturalnego, olimpiad itp., zaplanować z innymi nauczycielami koncepcję współpracy międzyprzedmiotowej.

W zakresie stosowanych **strategii nauczania** nauczyciel powinien: przyjmować stosownie do przyjętych celów edukacyjnych rolę opiekuna, wykładowcy, mentora, przewodnika, instruktora, konsultanta, doradcy itp. Nauczyć efektywnego współdziałania w zespole, mobilizować do samodzielnego poszukiwania i pozyskiwania wiedzy, rozbudzać zainteresowania uczniów, stosować metody i techniki ułatwiające rozumienie i zapamiętywanie wiadomości, korzystać z różnych środków dydaktycznych, dostosowując je do potrzeb i możliwości uczniów, wspierać rozwój uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, organizować pozalekcyjne formy aktywności uczniów.

W zakresie **diagnozy, kontroli i oceniania** uczniów nauczyciel powinien: diagnozować potrzeby i osiągnięcia uczniów, systematycznie i sprawiedliwie oceniać efekty pracy, wiadomości i umiejętności ucznia, stosować różne formy kontroli, oceny wystawiać jawnie i uzasadniać je, a także stosować strategię pozytywnego wzmocnienia uczniów.

Organizacja warunków kształcenia uczniów

Wdrażanie programu – zarówno na lekcjach, jak i w ramach pozalekcyjnych form edukacji obywatelskiej – powinno odbywać się w oparciu o wybrany przez nauczyciela **podręcznik (e-podręcznik)** oraz inne środki dydaktyczne, które będą służyć jako uzupełnienie narracji i źródło wiedzy podczas pracy na lekcjach i w domu.

Istotną rolę edukacyjną powinny odgrywać zestawy aktów normatywnych (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, wybrane ustawy, rozporządzenia, uchwały, statuty, traktaty międzynarodowe), wybrane wzory pism, przykłady kazusów prawnych i orzeczeń sądowych oraz teksty źródłowe (publicystyczne i popularnonaukowe).

Dla uczniów muszą być dostępne encyklopedie, słowniki i leksykony wiedzy o społeczeństwie. Pomocne będą też mapy Polski, Europy i świata.

Kształceniu umiejętności analizy i syntezy służy odczytywanie i analizowanie wykresów, diagramów i zestawień statystycznych, w tym z badań opinii publicznej oraz materiałów ikonograficznych, takich jak: karykatura, fotografia, plakat.

W prawidłowo wyposażonym gabinecie edukacji obywatelskiej powinny znajdować się również takie niezbędne środki dydaktyczne jak: prezentacje/tablice zawierające kompendia wiedzy o społeczeństwie, filmy edukacyjne, prezentacje multimedialne oraz portfolio opracowane przez uczniów w ramach realizacji projektów edukacyjnych, a także karty pracy ucznia.

Ważnymi źródłami informacji zarówno dla nauczyciela, jak i ucznia są środki masowego przekazu. Sala lekcyjna powinna mieć dostęp do **internetu**, aby korzystać na przykład z Internetowego Systemu Aktów Prawnych (<http://prawo.sej.gov.pl/isap.nsf/>) i być wyposażona w zestaw: komputer, projektor multimedialny, tablica interaktywna lub ekran.

Z uwagi na częste wykorzystywanie metod aktywizujących realizowanych w formie pracy grupowej, optymalnym układem miejsc w klasie powinny być **stoliki zadaniowe**, stwarzające warunki do wykonywania zadań w zespołach.

Rekomendowane metody nauczania do realizacji programu

Nauczanie wiedzy o społeczeństwie wymaga stosowania zróżnicowanych metod, wśród których powinny dominować **metody interaktywne**, sprzyjające kształceniu umiejętności oraz kształtowaniu twórczej i krytycznej postawy ucznia.

Współczesna edukacja preferuje metody odwołujące się do aktywności uczniów, a zadaniem szkoły jest przygotowanie ich do efektywnego funkcjonowania w świecie XXI wieku. Nauczyciel coraz rzadziej jest jedynym dostarczycielem wiedzy, za to coraz częściej pełni rolę **organizatora, instruktora, przewodnika i inspiratora** procesu kształcenia.

Jego zadaniem jest tworzenie warunków do samodzielnej pracy uczniów oraz wspomaganie ich w procesie zdobywania wiedzy. Zadanie to nauczyciel realizuje między innymi poprzez dobór metod nauczania adekwatnych do celów kształcenia.

We współczesnej dydaktyce jako najbardziej optymalne zalecane jest **nauczanie polimetodyczne**. Oznacza to, że na jednej lekcji może wystąpić kilka uzupełniających się metod nauczania, zapewniających wszechstronny rozwój uczniów. Poniżej

przedstawione zostały godne polecenia metody pracy z uczniami oraz przykłady zagadnień, przy realizacji których warto z nich skorzystać.

A. Metody podające

Tego rodzaju metody sprawdzają się na lekcjach wprowadzających nowe treści, bogatych faktograficznie, zawierających trudne problemy interpretacyjne. Specyfika przedmiotu wiedza o społeczeństwie polega na tym, że zawiera on również treści nauczania o charakterze teoretycznym. Jest to sytuacja sprzyjająca stosowaniu przez nauczycieli metod werbalnych, takich jak:

- **wykład** – na przykład: *Psychologiczne uwarunkowania procesu socjalizacji i kształtowania postaw; Funkcje konstytucji; Podstawowe zasady prawa międzynarodowego;*
- **rozmowa nauczająca** (pogadanka) – na przykład: *Społeczne uwarunkowania rozwoju i poziomu zaspokajania potrzeb; Blaski i cienie portali internetowych; Jak powinniśmy odpowiedzialnie korzystać z wolności i praw człowieka i obywatela?*

B. Metody kształcące umiejętność wymiany poglądów

Uczniowie, przygotowując się do ról, jakie będą pełnić w życiu, powinni jak najczęściej uczestniczyć w różnych formach dyskusji. Sprzyja ona doskonaleniu umiejętności wymiany poglądów i prezentowania odmiennych argumentów oraz wypracowywaniu wspólnego stanowiska z zachowaniem szacunku dla przekonań innych jej uczestników. Jest ona również metodą rozwiązywania problemów i konfliktów, jakie w naturalny sposób ujawniają się w pluralistycznym społeczeństwie, pokazuje także możliwości przyjęcia różnych rozwiązań problemu, ułatwiając podjęcie wspólnej decyzji. Umiejętność dyskusji jest jedną z najbardziej przydatnych w różnych obszarach dorosłego życia:

- **debata „za” i „przeciw”** – na przykład: *Krytyczna analiza wybranych przekazów reklamowych; Spór o wprowadzenie parytetu płci na listach wyborczych; Spór o dokonywanie zmian w treści Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;*
- **dyskusja panelowa** – na przykład: *Formy urzędowania konstytucyjnych zasad ustroju Rzeczypospolitej Polskiej; System normatywny w Polsce współczesnej; Blaski i cienie globalizacji w sferze polityki, kultury i społeczeństwa;*
- **dyskusja plenarna** – na przykład: *Formy urzędowania funkcji współczesnej polskiej rodziny; Problem wykluczenia społecznego – przyczyny, grupy wykluczonych, formy i skutki wykluczenia; Kryteria wyboru zawodu i kontynuacji nauki.*

C. Metody kształcące umiejętność twórczego myślenia

Umiejętność twórczego myślenia pozwala w nowy sposób spojrzeć na znane zagadnienie, wyjść poza utarte schematy myślowe, znaleźć nowe, niekonwencjonalne rozwiązania trudnych problemów. Dzięki tej umiejętności można generować

wartościowe, innowacyjne pomysły i podejmować skuteczne działania. Do metod sprzyjających kształceniu tej umiejętności należą:

- **burza mózgów** – na przykład: *Formy przeciwstawiania się nietolerancji w życiu społecznym; Czynniki wpływające na opinię publiczną; Jak zwiększyć udział obywateli w wyborach parlamentarnych i samorządowych?*
- **kapelusze myślowe** – na przykład: *Analiza wybranych problemów polskiej młodzieży; Formy pomocy prawnej w Rzeczypospolitej Polskiej; Korzyści i koszty członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej.*

D. Metody kształcące umiejętność podejmowania decyzji

Umiejętności dokonywania wyboru i podejmowania decyzji są kluczem do sukcesu w wielu sytuacjach życiowych. Aby podjąć właściwą decyzję, należy zacząć od zdefiniowania problemu i oceny sytuacji oraz poszukiwania alternatywnych rozwiązań. Kolejnym krokiem jest dokonanie odpowiedniego wyboru uwzględniającego konsekwencje podjętej decyzji i aktualne możliwości danej osoby lub grupy społecznej. W pracy z uczniami metody te mają zastosowanie m.in. przy określaniu hierarchii przyczyn i znaczenia procesów społecznych, politycznych i gospodarczych, wartościowaniu ważnych społecznie zjawisk oraz ocenie osób publicznych. Należą do nich:

- **poker kryterialny** – na przykład: *Systemy i hierarchie wartości w społeczeństwie polskim; Jakie formy działań organizacji pozarządowych są najbardziej korzystne dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce?; Katalog wolności i praw obywatela Rzeczypospolitej Polskiej;*
- **drzewo decyzyjne** – na przykład: *Planowanie dalszej edukacji i kariery zawodowej; Czy podjąć się pełnienia roli mediatora w konflikcie koleżeńskim? Czy zaangażować się w realizację wybranej kampanii na rzecz ochrony praw człowieka prowadzonej przez organizację pozarządową?*

E. Metody kształcące umiejętność rozwiązywania problemów

Umiejętność rozwiązywania problemów jest jedną z najważniejszych, kluczowych kompetencji współczesnego człowieka. Szkoła nie jest w stanie przekazać uczniowi wszystkich wiadomości i umiejętności potrzebnych w dorosłym życiu, ale może przygotować do skutecznego poszukiwania możliwości osiągnięcia celu za pomocą metod, takich jak:

- **metaplan** – na przykład: *Nieetyczne metody wpływu społecznego; Największe konflikty społeczne; Naruszanie praw człowieka w państwach demokratycznych;*
- **analiza SWOT** – na przykład: *Blaski i cienie współczesnych mediów społecznościowych; Wymiary społeczeństwa obywatelskiego we współczesnej Polsce; Analiza funkcjonowania systemu partyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej.*

■

F. Metody kształcące umiejętności wartościowania i zapisu informacji

We współczesnym świecie szczególnej wagi nabiera umiejętność znajdowania, selekcjonowania, hierarchizowania oraz opracowywania informacji przekazywanych przez media i różnego rodzaju publikacje. Coraz trudniej w ich gąszczu odnaleźć te wartościowe i przydatne z punktu widzenia danego zagadnienia. Nadmiar informacji utrudnia również proces uczenia się i zapamiętywania, dlatego istotne znaczenie ma umiejętność takiego sporządzania zapisków (notatek), aby były czymś więcej niż magazynowaniem informacji. Doskonaleniu tych umiejętności służą:

- **mapa mentalna** – na przykład: *Potrzeby człowieka; Współczesne polskie rodziny; Kościoły i wyznania w Polsce;*
- **portfolio (teczka tematyczna)** – na przykład: *Cechy współczesnego społeczeństwa;*
- System ubezpieczeń społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej; Problemy współczesnej polskiej młodzieży w badaniach opinii publicznej;
- **wywiad** – na przykład: *Wywiad z redaktorem prasy lokalnej na temat blasków i cieni pracy dziennikarza; Wywiad z działaczem organizacji pozarządowej o celach i formach działania wybranej kampanii społecznej na rzecz ochrony praw człowieka; Wywiad z lekarzem rodzinnym na temat największych zagrożeń dla zdrowia dzieci i młodzieży;*
- **badanie ankietowe** – na przykład: *Wartości i autorytety młodzieży; Preferowane kierunki rozwoju regionu; Przejawy patologii życia publicznego.*

G. Metody integrujące wiedzę i umiejętności z różnych dziedzin

Ważnym zadaniem współczesnej szkoły jest integrowanie wiedzy i umiejętności z różnych dziedzin. Wiedza o społeczeństwie sama w sobie stanowi konglomerat wielu dyscyplin naukowych, a jednocześnie jest powiązana z innymi przedmiotami nauczania i z rzeczywistością społeczną, w której funkcjonują na co dzień uczniowie. Stwarza to wiele możliwości badania czy rozwiązywania ciekawych i aktualnych problemów, w tym również wykraczających poza obowiązkową tematykę lekcji.

Szczególne miejsce w zakresie integrowania wiedzy i umiejętności zajmują:

- **projekt edukacyjny** – na przykład: *Rola organizacji pozarządowych w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego; Strategia rozwoju regionalnego województwa; Konflikt etniczny w państwie Unii Europejskiej – podłoże, przejawy, perspektywy;*
- **WebQuest** – na przykład: *Rola opinii publicznej w kształtowaniu świadomości obywatelskiej; Status prawny mniejszości polskiej w wybranych państwach; Formy i przykłady korzystania z mediów społecznościowych.*

H. Praca z tekstami źródłowymi

W edukacji obywatelskiej ogromne znaczenie odgrywają różnego rodzaju źródła.

Są one jednak zróżnicowane pod względem wartości merytorycznej oraz perswazyjności przekazu, dlatego uczniowie powinni nabywać umiejętność krytycznego

ich odczytywania i wartościowania. Z drugiej strony, od umiejętności stawiania pytań przez nauczyciela zależy, ile informacji uda się uzyskać za pośrednictwem danego źródła.

W celu pełnej i właściwej realizacji niniejszego programu należy w planowaniu dydaktycznym uwzględnić następujące rodzaje materiałów źródłowych:

- **teksty normatywne**, np. konstytucja, umowa międzynarodowa, ustawa, rozporządzenie, zarządzenie, uchwała, statut;
- teksty narracyjne, np. filozofia polityczna, artykuł, felieton, blog, list otwarty, petycja;
- źródła ikonograficzne, np. karykatura, fotografia, plakat;
- źródła statystyczne; źródła symboliczne, np. mapa.

Pozalekcyjne formy edukacji obywatelskiej

Najważniejsze elementy edukacji obywatelskiej realizowane są w szkole w ramach systematycznych zajęć lekcyjnych, jednak pewne cele można osiągnąć poprzez udział uczniów w różnego rodzaju formach pozalekcyjnych i pozaszkolnych.

Nadrzędnym celem edukacji obywatelskiej jest przygotowanie młodych ludzi do czynnego udziału w życiu publicznym, dlatego szkoła ma ustawowy obowiązek zapewnienia uczniom możliwości udziału w różnorodnych formach zorganizowanej działalności o charakterze edukacyjnym.

Do szczególnie istotnych form kształcących młodych ludzi w duchu idei społeczeństwa obywatelskiego należą różnorodne działania prowadzone w organizacjach szkolnych, takich jak: samorząd uczniowski, szkolny klub europejski, szkolny klub wolontariusza czy szkolna grupa Amnesty International.

Działalność tych organizacji wspierają stowarzyszenia i fundacje, inicjując i koordynując prospołeczne programy, akcje, kampanie itp. Dobrowolny udział uczniów w realizowanych przez polskie organizacje pozarządowe projektach edukacyjnych, wydatnie sprzyja procesowi kształcenia ich kompetencji społecznych i obywatelskich.

W wymiarze socjalizacyjnym mieszczą się ujęte w szkolnym kalendarzu obywatelskim **święta, tradycje i obyczaje**.

Walory kształcące mają również dobrze dobrane i przygotowane **wycieczki edukacyjne**.

Współcześnie wyzwaniem stawianym zarówno uczniom, jak i nauczycielom wiedzy o społeczeństwie jest rywalizacja w ramach **olimpiad, konkursów i turniejów wiedzy** inicjowanych i organizowanych przez kuratoria oświaty, uczelnie wyższe, organizacje społeczne i instytucje.

Praca z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych

Współcześnie w środowisku międzynarodowym panuje zobiektywizowane przekonanie co do urzeczywistnienia włączającej strategii i praktyki w dziedzinie edukacji. **Edukacja włączająca** stanowi środek służący podnoszeniu osiągnięć **wszystkich uczniów** za sprawą obecności (dostęp do edukacji), uczestnictwa (jakość doświadczeń związanych z uczeniem się) oraz podnoszeniu osiągnięć (procesy uczenia się i wyniki).

Uczniom z niepełnosprawnościami nauczanie należy dostosować do ich możliwości psychofizycznych oraz tempa uczenia się. Wybór form **indywidualizacji nauczania** powinien wynikać z rozpoznania potencjału każdego ucznia. Jeśli nauczyciel pozwoli uczniowi na osiąganie sukcesu na miarę jego możliwości, wówczas ma on szansę na rozwój ogólny i edukacyjny. Nauczyciel powinien dobrać zadania w taki sposób, aby z jednej strony nie przerastały one możliwości ucznia (uniemożliwiały osiągnięcie sukcesu), a z drugiej nie powodowały obniżenia motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami.

Ważnym założeniem dydaktycznym programu jest wskazanie na konieczność dostosowania procesu kształcenia do **uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**, tzn. uczniów:

- a) ze szczególnymi uzdolnieniami,
- b) z różnorodnymi niepełnosprawnościami (ruchowymi, słuchowymi i wzrokowymi),
- c) niedostosowanych społecznie,
- d) ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się,
- e) z zaburzeniami w komunikacji językowej,
- f) z chorobą przewlekłą,
- g) będących w sytuacjach kryzysowych lub traumatycznych,
- h) z niepowodzeniami edukacyjnymi,
- i) z zaniedbaniami środowiskowymi związanymi z sytuacją bytową,
- j) z trudnościami adaptacyjnymi związanymi z różnicami kulturowymi oraz zmianą środowiska edukacyjnego.

Aby proces dydaktyczny był prawidłowo organizowany, nauczyciel powinien dostosować metody i formy pracy z uczniem do jego możliwości i umiejętności uwarunkowanych dysfunkcjami lub sytuacją społeczną.

Przykładowe działania powinny uwzględnić:

Ad. a) rozwijanie i wzmacnianie zainteresowań ucznia; stwarzanie możliwości występowania w rolach: liderów zespołów podczas realizacji projektów edukacyjnych, ekspertów w dyskusjach panelowych, odgrywających role w symulacjach itp.; zachęcanie do uczestnictwa w olimpiadach i konkursach wiedzy, motywowanie do uczestniczenia w pozalekcyjnych i pozaszkolnych formach edukacji obywatelskiej; realizowanie indywidualnego programu nauczania;

Ad. b) dostosowanie odpowiednich metod nauczania i środków dydaktycznych; dostosowanie właściwego sposobu komunikowania się z uczniem (np. język migowy, język Braille`a, mikrofon, słuchawki, pętla indukcyjna w klasie); wydłużenie czasu pracy; zapewnienie odpowiednich warunków lokalowych (np. podjazd, szersze drzwi itp.); zastosowanie oświetlenia indywidualnego przy ławce, usadowienie ucznia w pierwszej ławce; tablice multimedialne; pozytywne wzmocnienie;

Ad. c) dostosowanie wymagań edukacyjnych do umiejętności ucznia; otwarcie się na ucznia i jego potrzeby; różnicowanie źródeł wiedzy; stopniowanie trudności zadań; włączanie do udziału w inscenizacjach i dramach tematycznych;

Ad. d) dzielenie materiału na mniejsze partie; zwiększenie liczby ćwiczeń i powtórzeń materiału; częste sprawdzanie rozumienia poleceń; pozytywne wzmocnienie po prawidłowym wykonaniu każdego etapu polecenia; utwierdzenie w poprawnym działaniu; skierowanie aktywności ucznia na praktyczne działanie; wydłużenie czasu pracy i częste odwoływanie się do konkretów; skierowanie działań na aktywizowanie zaburzonych funkcji; wycieczki tematyczne;

Ad. e) diagnoza logopedyczna i współpraca z logopedą; dostosowanie sposobu komunikowania się do możliwości i umiejętności artykulacyjnych ucznia; częste sprawdzanie stopnia rozumienia polecenia za pomocą informacji zwrotnej; usprawnianie zanurzonego aparatu artykulacyjnego; włączanie tematycznych spektakli pantomimy w proces dydaktyczny;

Ad. f) wspieranie ucznia w samodzielnym dochodzeniu do wiedzy; dostosowanie wymagań do specyfiki schorzenia; pozytywne wzmocnienie ucznia; integrowanie z grupą rówieśniczą poprzez udział we wspólnych projektach edukacyjnych;

Ad. g) ścisłą współpracę ze specjalistami (psychologiem, pedagogiem i terapeutą); zadbanie o rozwój sfery emocjonalnej; umożliwienie zaliczania materiału partiami w odpowiednich warunkach i komforcie psychicznym; socjalizację z grupą rówieśniczą; zorganizowanie pomocy koleżeńskiej;

Ad. h) dzielenie materiału edukacyjnego na mniejsze partie; wydłużenie czasu pracy; różnicowanie stopnia trudności; zorganizowanie pomocy koleżeńskiej; umożliwianie dodatkowych, indywidualnych konsultacji z nauczycielem;

Ad. i) współpracę ze specjalistami (np. pracownik socjalny, pedagog); pedagogizację rodziców; otwarcie na ucznia i jego potrzeby; angażowanie do konkursów, projektów i przedstawień;

Ad. j) asymilację zwyczajów, obyczajów i norm w procesie dydaktycznym zgodnie z podstawą programową; akceptowanie różnic kulturowych związanych ze zmianą środowiska; wzmocnienie ucznia i rodziców w procesie adaptacyjnym; adoptowanie pozytywnych różnic we wspólnych projektach tematycznych.

Kryterium doboru sposobów pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych stanowić będzie **orzeczenie** o potrzebie kształcenia specjalnego, zawierające informacje i zalecenia określające charakter dostosowania wymagań psychologicznych i pedagogicznych do specyfiki niepełnosprawności danego ucznia.

Podstawą do zastosowania odpowiednich form kształcenia ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych będzie IPET, czyli **Indywidualny Program Edukacyjno-Terapeutyczny** – dokument, zawierający planowane działania wobec ucznia z niepełnosprawnością, posiadającego orzeczenie o kształceniu specjalnym. Program ten podlega semestralnej ewaluacji we wszystkich obszarach zawartych w jego strukturze.

W przypadku wielu lub poważnych dysfunkcji, nauczyciel przedmiotu może uznać, że orzeczenie jest źródłem niewystarczającym – wówczas powinien dodatkowo przeprowadzić wywiad-konsultacje z rodzicami i jeżeli to konieczne, poprosić o szczegółowe zalecenia od lekarza neurologa oraz psychiatry, logopedy i psychologa.

Jeżeli uczeń przybył z innej placówki, nauczyciel powinien poprosić o szczegółową opinię z okresu pobytu w niej.

Dyrektor szkoły, chcąc zapewnić właściwy komfort nauczania zarówno uczniowi ze SPE, jak i nauczycielowi, powinien dodatkowo wystąpić do organu prowadzącego o zatrudnienie nauczyciela wspomagającego.

V. PROCEDURY OCENIANIA OSIĄGNIĘĆ UCZNIÓW

Ocenianie służy nauczycielowi do zbierania informacji o osiągnięciach ucznia oraz wspierania go w procesie uczenia się, dlatego ważne jest, aby odbywało się systematycznie i obejmowało różne obszary jego aktywności. Należą do nich: wiadomości i sposób ich wykorzystania, umiejętności, aktywność ucznia na lekcjach, a także zaangażowanie ucznia w działania prospołnotowe poza lekcjami.

Uczeń powinien być oceniany za wszystkie swoje osiągnięcia wynikające ze spełnienia założeń edukacyjnych programu nauczania. Ważnym celem oceniania jest wdrażanie uczniów do efektywnej samooceny i samokontroli oraz odpowiedzialności za własną naukę, dlatego w proces oceniania powinni być zaangażowani również sami uczniowie. Jest to szczególnie cenne przy metodach nauczania opartych na samodzielnej lub grupowej pracy uczniów, np. przy realizacji projektu edukacyjnego lub urzeczywistnianiu celów i programów prospołecznych kampanii, akcji itp.

Ocenie szkolnej nie powinien podlegać stosunek ucznia do wydarzeń, zjawisk i procesów życia społeczno-politycznego oraz jego światopogląd.

Ocenianie powinno odbywać się na bieżąco, po zrealizowaniu materiału zawartego w kolejnych działach programu oraz na koniec semestru i roku szkolnego.

Poziom wielowymiarowych osiągnięć uczniów, wynikający z ich pracy w czasie zajęć lekcyjnych oraz wykonywania zadań domowych, powinien być badany z wykorzystaniem różnych form, takich jak:

- **wypowiedź ustna:** dyskusje, debaty, prezentacje;
- **realizacja uczniowskiego projektu edukacyjnego:** etap planowania, etap realizacji, prezentacja efektów;
- **prace pisemne:** kartkówka, sprawdzian wiadomości obejmujący materiał z 2–5 lekcji, praca klasowa obejmująca większą partię materiału, np. cały dział programowy;
- **prace domowe:** referat, WebQuest, portfolio, materiał informacyjny (tzw. prasówka);
- **aktywność:** praca indywidualna, praca w grupie, osiągnięcia w olimpiadach i konkursach z obszaru edukacji obywatelskiej, udział w prospołecznych kampaniach, akcjach itp.

Oceny efektów pracy powinny być wystawiane systematycznie i sprawiedliwe – zgodnie z **wewnątrzszkolnym** i **przedmiotowym systemem oceniania**. Na początku roku szkolnego uczniowie muszą otrzymać informację o szczegółowych wymaganiach programowych, które będą uwzględnione przy ocenianiu.

Nauczyciel powinien wystawiać oceny **jawnie** i z **uzasadnieniem**.

Ważną funkcją oceniania jest **motywowanie** uczniów do większego wysiłku, a tym samym do osiągnięcia sukcesu. Efekt ten można osiągnąć, stosując między innymi strategię **pozytywnego wzmocnienia uczniów**.

VI. EWALUACJA PROGRAMU

Proponuje się wewnątrzszkolną **ewaluację efektywności i sprawności nauczania**, w której przedmiotem oceny będzie stopień realizacji założonych celów edukacyjnych programu oraz obiektywizacja procesu dydaktycznego.

Podstawowym sposobem monitorowania programu i jego skuteczności powinny być bieżące obserwacje i spostrzeżenia wdrażających program nauczycieli. Wyniki każdej formy sprawdzania poziomu osiągnięć uczniów będą okazją do refleksji nad wprowadzeniem ewentualnych korekt polegających na: zmianie metod i technik nauczania, dostosowaniu liczby godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych zagadnień czy rezygnacji z określonych treści wykraczających poza podstawę programową.

Ponadto po zakończeniu realizacji partii materiału, w każdym kolejnym semestrze uczniowie otrzymają do wypełnienia **ankiety ewaluacyjne**, które zbadają stosunek do form wdrażania programu nauczania przez nauczyciela przedmiotu.

Pytania ankietowe będą również sprawdzać deklarowany przez uczniów poziom motywacji do nauki oraz oceny przydatności poszczególnych zagadnień w ich życiu osobistym, społecznym i zawodowym.

Wzór ankiety ewaluacyjnej

Ocena wartości programu z punktu widzenia **uczniów**, w skali od 1 do 5.

1. Przystępność i zrozumiałość przedstawianych treści i celów nauczania .....
2. Różnorodność form i metod nauczania .....
3. Stwarzanie możliwości aktywnego uczestniczenia w zajęciach .....
4. Możliwość wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych .....
5. Rozwijanie zakładanych umiejętności .....
6. Rozwijanie umiejętności współpracy wśród uczniów .....
7. Wpływ pracy zespołowej na budowanie dobrych relacji między uczniami .....
8. Przejrzystość kryteriów oceniania oraz obiektywność oceniania poziomu swojej wiedzy, umiejętności i zaangażowania .....
9. Praktyczna przydatność kształconych kompetencji w życiu osobistym i społecznym .....

Uczniowie zostaną również poproszeni o udzielenie krótkich odpowiedzi na następujące pytania:

- a. Wymień trzy najważniejsze zagadnienia, których treści i forma realizacji podobała Ci się najbardziej i uzasadnij dlaczego?
- b. Wymień trzy zagadnienia, które sprawiły Ci najwięcej trudności.
- c. Które tematy były Twoim zdaniem zbędne lub nieciekawe i dlaczego?
- d. Podaj zagadnienia, o które chciałbyś uzupełnić program.

Na etapie sumowania wniosków i ocen z wdrażania programu zostanie wykorzystany **model ewaluacji SWOT** – technika analityczna polegająca na podzieleniu zebranych danych na cztery grupy:

S (Strengths) – mocne strony: uwzględnienie tych elementów, które uznano za zalety programu nauczania;

W (Weaknesses) – słabe strony: uwzględnienie tych elementów, które uznano za wady programu;

O (Opportunities) – szanse: uwzględnienie tych elementów, które w opisie uznano za szanse umożliwiające pojawienie się w przyszłości korzystnych zmian w planowanym rozwoju uczniów;

T (Threats) – zagrożenia: uwzględnienie tych elementów, które w opisie uznano za zagrożenia stanowiące możliwość zmniejszenia poziomu osiągnięć edukacyjnych uczniów.

Ważnym kryterium oceny jakości i użyteczności proponowanego programu nauczania (w połączeniu z zakresem rozszerzonym) będą wyniki osiągnięte przez uczniów zdających **egzamin maturalny z wiedzy o społeczeństwie**.

OPIS BIBLIOGRAFICZNY

- Borgensztajn J., Karczewska-Gzik A., Milewska M., Witkowska E., Malinowski M.,
Wytyczne wraz z aneksem do tworzenia programów nauczania i scenariuszy zajęć,
ORE, Warszawa 2018.
- Derlukiewicz M. i in, *Programy nauczania w rzeczywistości szkolnej. Tworzenie – wybór –
ewaluacja*, ORE, Warszawa.
- Korzeniowski J., Machałek M., *Edukacja obywatelska w szkole. Teoria i praktyka*, PWN,
Warszawa 2011.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie
podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego,
technikum oraz branżowej szkoły II stopnia.

Janusz Korzeniowski – magister nauk społecznych, nauczyciel dyplomowany z 40-letnim stażem pracy, konsultant ds. edukacji obywatelskiej w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Członek zespołu ekspertów do prac nad tworzeniem podstawy programowej kształcenia ogólnego z przedmiotu wiedza o społeczeństwie. Publikacje: Korzeniowski J., Usowicz J., *Przewodnik maturzysty. Wiedza o społeczeństwie*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2004. Korzeniowski J., Machałek M., *Edukacja obywatelska w szkole. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011. Redaktor i współautor 19 publikacji z serii EDUKACJA OBYWATELSKA, wydawnictwo ZCDN.